

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení

**Podpora rodin s dětmi do 7 let ve 21. století
v ČR**

Diplomová práce

Klára Zmeková

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Gabriela Munková, Csc.

Praha, duben 2013

Obsah

Úvod.....	6
1. Právní východiska podpory rodiny s malými dětmi	9
1.1. Ústavní základ	10
1.2. Mezinárodní závazky.....	10
1.3. Vliv Evropského práva	11
1.3.1. Rovnost.....	12
1.3.2. Zákaz diskriminace	14
1.4. Další garantovaná práva – respektování rodinného života.....	15
2. Podpora rodin s dětmi do 7 let věku – obecná východiska.....	17
2.1. Historický pohled na státní podporu rodiny	17
3. Nepřímé financování - daňová opatření.....	21
3.1. Sleva na manželku (manžela)	21
3.2. Daňové zvýhodnění na vyživované dítě	22
4. Přímé financování - systém sociálního zabezpečení.....	24
4.1. Nemocenské pojištění.....	24
4.1.1. Účast na pojištění, podmínky, dávky	25
4.1.2. Výpočet dávek.....	27
4.1.3. Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství	28
4.1.4. Peněžité pomoci v mateřství	29
4.2. Státní sociální podpora	32
4.2.1. Životní minimum.....	35
4.2.2. Sociální příplatek.....	36
4.2.3. Přídavek na dítě	37
4.2.4. Rodičovský příspěvek	39
4.2.5. Příspěvek na bydlení	44
4.2.6. Porodné.....	45
4.2.7. Pohřebné.....	47
5. Podpora rodičů ve sloučitelnosti rodiny a zaměstnání.....	48
5.1. Rodičovská dovolená.....	49
5.1.1. Směrnice Rady (96/34/ES).....	50

5.1.2.	Směrnice Rady (2010/18/EU)	51
5.2.	Úprava pracovní doby, možnosti částečných pracovních úvazků	51
5.3.	Práce vykonávaná z domova	54
6.	Služby péče o děti do 3 let	55
6.1.	Jesle.....	56
6.2.	Soukromá zařízení provozovaná na základě živnostenského zákona.....	57
6.2.1.	Péče o dítě do 3 let v denním režimu	57
6.2.2.	Poskytování služeb pro rodinu a domácnost	58
6.3.	Mateřská centra, dětská skupina	59
7.	Služby péče o předškolní děti do 7 let	61
7.1.	Mateřské školy.....	61
7.2.	Soukromá zařízení	63
	Závěr	65
	Seznam zkratk	68
	Použitá literatura	69
	Abstrakt v českém jazyce:	74
	Abstract:.....	76

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

Podpis

Poděkování

Děkuji své vedoucí PhDr. Gabriele Munkové, Csc. za velmi cenné rady, kritické připomínky a podněty, jakož i za ochotu a vstřícnost při odborném vedení mé diplomové práce.

V Praze dne...

Klára Zmeková

Úvod

Tématem práce je shrnout problematiku podpory rodin s dětmi do sedmi let ve 21. století v České republice. Cílem tedy bude sumarizovat možnosti státní i soukromé. Jelikož rodina, především tedy společenství rodičů a jejich dětí, má nezastupitelný význam pro celou společnost, zajímalo mě, nakolik se její podpora v posledních letech měnila. Svůj vliv samozřejmě má i můj osobní zájem o téma, jelikož jsem ve věku, kdy kolem sebe mám spoustu rodin s malými dětmi a sama rodinu v brzké době plánuji. Vidím tedy, na jaké překážky dnešní mladé páry mohou narážet a často narážejí.

Rok 2000 znamenal spoustu očekávání, především vstup do nové dekády, století i tisíciletí. Spousta lidí v naší zemi přepokládala, navíc ve spojení s více než desetiletým odstupem od tzv. sametové revoluce, nějaký zlom, vývoj. Během posledních třinácti let se v rámci našeho státu skutečně stalo dost podstatných událostí, ať už to byl vstup do Evropské unie či zásah tzv. celosvětové finanční krize (díky níž se stala sociální solidarita více než nutnou). Za celé období se zde vystřídalo celkem osm vlád dvou politických stran a jedna úřednická vláda. Levice vystřídala pravici, vlivy jednotlivých politických názoru byly různě silné. Je jasné, že směr uvažování zákonodárců působí na společnost jako celek a naopak.

Znamé úsloví říká, že „rodina je základ státu“. Považuji proto za povinnost státu i soukromých sektorů pomáhat a motivovat mladé páry k zakládání rodiny, aby se mohla česká společnost dále rozrůstat. Data o klesající sňatečnosti¹ či naopak rostoucí rozvodovosti² a především oddalování mateřství a snižování počtu dětí (což se významně podílí na stárnutí populace) nejsou pro vývoj České republiky příliš příznivá.

Mezi nejdůležitější aktéry pak bezpochyby patří směřování rodinné politiky státu a s tím souvisejícího systému práva sociálního zabezpečení. Vlády samotné mnohdy skrytě či otevřeně sledují propopulační cíle právě například prostřednictvím poskytování rodinných dávek.

¹Podle údajů Českého statistického úřadu (viz. web ČSÚ, Sňatečnost: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>, 20:20 15.4.2013) míra sňatků od roku 1990 klesá (až na některé výjimečné roky, jako např. r. 2007, kdy počet svateb mírně stoupl), v roce 2011 v České republice uskutečnilo 45 137 svateb, což je nejnižší počet od roku 1918.

²Počet rozvodů naopak za posledních 20 let téměř konstantně stoupá, v roce 2010 dosáhla rozvodovost rekordních 50 %; ČSÚ, Rozvodovost: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>, 20:20, 15.4.2013

Práce je rozčleněna celkem do sedmi kapitol. V první části se zabývám zejména právními východisky podpory rodin, ať už na úrovni vnitrostátní, evropské či mezinárodní, abych vymezila základy, na nichž následující úprava stojí.

Druhá kapitola uvádí možnosti podpor rodin s malými dětmi a historický exkurs. Je nutné krátce vysvětlit, z jakých kořenů zákonodárce vycházel, co ho motivovalo k dnešní podobě rodinné politiky v České republice.

V dalších částech už se věnuji konkrétním opatřením, která se týkají rodin s dětmi do sedmi let. Nejprve se zaměřuji na daňovou problematiku, tedy pomoc skrze nepřímé financování rodin.

Čtvrtá kapitola je nejrozsáhlejší, představuje asi nejdůležitější státní nástroj podpory rodin – přímé financování skrz systém sociálního zabezpečení. Dávkový i pojišťovací systém patří tradičně k nejvíce využívané pomoci.

Neméně důležitou oblastí je sloučení rodičovství se zaměstnáním (což také zamezí závislosti na dávkách), které je probíráno v kapitole páté. Různé možnosti pracovního práva mohou významně ovlivnit rozhodování rodičů, zda a kolik dětí si mohou dovést. Výrazně se zde také projevuje vliv soukromého sektoru – zaměstnavatelů, na jejichž ochotě a spolupráci často záleží.

Šestá a sedmá část sledují služby péče o děti. Rozdělena je podle toho, jak jsou samy často koncipovány, tedy dle věku dětí – do tří let a do sedmi let. Narážím zde na instituce zřizované státem, obcemi apod. (jesle, mateřské školy) i čistě soukromoprávní organizace (mateřská centra, soukromé školky).

Nutno dodat, že se práce, vzhledem k rozsahu, nebude zabývat rodinami se specifickými potřebami, jako například s postiženými dětmi, či s tzv. cizím prvkem (tedy pokud by jeden z manželů byl cizinec, což je také problematika na samostatné dílo), a samozřejmě domácnostmi, které, vzhledem ke svým vysokým příjmům, většinou pomoc sociální sítě nejen nepotřebují, ale stát jim ji ani neposkytne. Cílem je vymezit nejčastější možnosti, především manželským párům s malými dětmi.

Pro děti školního věku, tedy od sedmi let dále pak platí v některých oblastech jiná pravidla a jiné možnosti, proto jsem se rozhodla již nezasahovat tímto směrem a práci omezila na předškolní mládež.

V závěru diplomové práce pak celkově hodnotím právní úpravu podpory rodin s malými dětmi na počátku 21. století v naší republice.

Při zpracování této diplomové práce vycházím z odborné knižní a periodické literatury, právních předpisů, článků a internetových zdrojů.

Text je dokončen k právnímu stavu aktuálnímu k dubnu 2013.

1. Právní východiska podpory rodiny s malými dětmi

Na začátek nutno upozornit, že pojem „rodina“ bývá ve společenských vědách definován různými způsoby v závislosti na předmětu té které vědy. Legální definici v našem právním řádu budeme hledat jen stěží. Ať už se ponoříme do ústavních zákonů, civilních, trestních a dalších předpisů, zjistíme, že zákonodárce nemůže tento složitý až mnohoznačný pojem striktně vymezit.³

„Přestože se pojem vyskytuje v mnoha právních předpisech, jednoznačné vysvětlení samozřejmě nenajdeme. Absence definice je způsobena mimo jiné tím, že rodina sama o sobě není subjektem právních vztahů; jako subjekty vystupují pouze její jednotliví členové.“⁴

Občas se setkáme se snahou soudů definovat pojem „rodina“, ale rozhodně zde není potřeba se tématem blíže zabývat. Větší množství rozhodnutí tedy nenajdeme, ovšem v konkrétních případech je čas od času nucen některý ze senátů pojem vymezit. Například Nejvyšší soud takto musel vytvořit definici v souvislosti s darováním: *„Za členy rodiny dárce ve smyslu § 630 ObčZ se považují kromě rodičů a dětí i další příbuzní v řadě přímé a sourozenci.“⁵*

Ústavní soud pak blíže k tématu říká: *„Lze konstatovat, že rodina a rodinný život představují společenství osob spojených biologickou, emoční a odvozeně též majetkovou vazbou; jde o soubor těchto vazeb udržovaných nejen mezi živými jednotlivci, ale o vazby, které naopak transcendentují lidský život. Představují linii, která spojuje současníky s jejich předky i potomky.“⁶*

Přes všechno výše uvedené, ochrana a podpora rodiny svou silnou právní oporu samozřejmě má. A to ať už v rámci českého systému práva, tak díky mnoha přijatým mezinárodním úmluvám a evropskému zákonodárství.

³ Například ještě Všeobecný zákoník občanský, jež v této části platil na našem území až do roku 1950, za rodinu považoval prarodiče („kmenoví rodiče“) se všemi svými potomky (§40 císařského patentu č. 946/1811 ř. z., Všeobecný zákoník občanský); dnešní civilní předpisy žádnou podobnou definici neobsahují

⁴ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: 2009, s.4

⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. ledna 2001, sp. zn. 29 Cdo 228/2000, publikováno na www.nsoud.cz

⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 7. ledna 2009, sp.zn., I. ÚS 2477/08, publikováno na nalus.usoud.cz

1.1. Ústavní základ

Po roce 1989 dopadla nová společenská situace svými změnami v ekonomické oblasti i na životní podmínky rodin. „*Rodiny se musely začít vyrovnávat s postupnou redukcí paternalistické rodinné politiky socialistického státu, která si ale také žádala poměrně značnou státní ingerenci v mnoha oblastech rodinného života.*“⁷

Bylo tak nutné postupně přizpůsobit všechna práva společnosti novým ústavním předpisům a postupně přijímaným konvencím mezinárodního práva. To mělo samozřejmě velký dopad i na oblast práv sociálních. Přímo historií této oblasti pojednává práce dále.

Soužití lidí v demokratickém státě „*uznávajíc neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona, navazujíc na obecně sdílené hodnoty lidství a na demokratické a samosprávné tradice našich národů...*“⁸ řeší především zákon č.2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod. V ní můžeme poprvé objevit slovo „*rodina*“, resp. zdůraznění její ochrany, rovnoprávnosti dětí, ochranu těhotné ženy apod., vše v článku 32. V odstavci pátém téhož ustanovení tak nalezneme ústavní základ pro právo sociálního zabezpečení, neboť opravňuje, či spíše až povínuje stát, aby zabezpečil rodiny s dětmi.⁹ Zákonodárce si tak plně uvědomuje důležitost fungování rodin a s tím spojený co nejlépe bezproblémový vývoj dalších generací.

1.2. Mezinárodní závazky

V oblasti mezinárodního práva a dohod závazných pro Českou republiku připomeňme ty, jež upravují především minimální sociální standardy: např. Úmluva Mezinárodní organizace práce o minimálních normách sociálního zabezpečení¹⁰, Evropský zákoník sociálního zabezpečení¹¹, Všeobecná deklarace lidských práv¹², Úmluva o právech dítěte¹³ a další.

⁷ ARNOLDOVÁ, A. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení: 1. část*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2004. s. 342.

⁸ Preambule k zákonu č.2/1993 Sb., listina základních práv a svobod

⁹ (5) Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu.

¹⁰ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č.461/1991 Sb., o sjednání Úmluvy MOP o minimálních normách sociálního zabezpečení (č. 102)

¹¹ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 90/2001 Sb.m.s., Evropský zákoník sociálního zabezpečení

¹² Např. čl. 25 uvádí právo každého na životní úroveň, která by zajistila „*zdraví a blahobyt*“ osoby a její rodiny, zároveň deklaruje zvláštní péči a pomoc pro „*mateřství a dětství*“ či rovnost manželských dětí s nemanželskými

¹³ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb

Co se týče dohod v rámci Rady Evropy, závazných pro Českou republiku, připomeňme Evropskou sociální chartu¹⁴. V původním znění z roku 1961 zakotvuje celkem 19 sociálních práv, přičemž některá zařadíme do oblasti práva sociálního zabezpečení, jiná do práva pracovního. Revidovaná Evropská sociální charta z roku 1996 pak obsahuje celkem 31 sociálních práv.¹⁵ Jelikož tuto verzi Česká republika dosud neratifikovala, je pro nás nyní důležitější její původní znění, a to konkrétně část I, bod 16: „*Rodina jakožto základní jednotka společnosti má právo na vhodnou sociální, právní a hospodářskou ochranu k zajištění svého plného rozvoje.*“ Dále bod 17 téže části: „*Matky a děti bez ohledu na svůj rodinný stav a rodinné vztahy mají právo na přiměřenou sociální a hospodářskou ochranu.*“ A konečně článek 16 v části II, kde je zakotveno právo rodiny na sociální, právní, a hospodářskou ochranu: „*S cílem zajistit nezbytné podmínky pro plný rozvoj rodiny, která je základní jednotkou společnosti, se smluvní strany zavazují podporovat ekonomickou, právní a sociální ochranu rodinného života takovými prostředky, jako jsou rodinné dávky, daňová opatření, poskytování bydlení pro rodiny, dávek novomanželům, a jinými vhodnými prostředky.*“

1.3. Vliv Evropského práva

Postavení naší země ve 21. století je samozřejmě značně ovlivněno členstvím v Evropské unii. Přestože oficiální součástí jsme se stali 1. května 2004, její působení trvá již více jak 15 let.¹⁶

Sociální práva, respektive přímo právo sociálního zabezpečení jako součást politiky Evropské unie je dnes upraveno jak na úrovni práva primárního¹⁷, tak i sekundárního¹⁸, nezapomeňme i na významná rozhodnutí Soudního dvora EU a další prameny. Původním koordinačním nařízením, jež upravovalo sociální zabezpečení, bylo Nařízení č. 1408/71 o aplikaci systémů sociálního zabezpečení na osoby zaměstnané, osoby samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství a prováděcí Nařízení č.572/72 ve znění pozdějších nařízení.

¹⁴ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 14/2000 Sb. m. s., Evropská sociální charta.

¹⁵ CHVÁTALOVÁ, Iva et al. *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 58-62

¹⁶ Česká republika zažádala o vstup do EU 17. ledna 1996

¹⁷ Tzv. zakládající smlouvy – především Smlouva o fungování Evropské unie, Smlouva o Evropské unii, smlouvy o přistoupení a samozřejmě Listina základních práv EU

¹⁸ Zde mluvíme o právně závazných aktech, jimiž je nařízení, směrnice a rozhodnutí a právně nezávazných aktech, jimiž máme na mysli zejména doporučení a stanoviska

Nyní je platné nové nařízení č. 883/2004 o koordinaci systémů sociálního zabezpečení (dále jen Nařízení č.883/2004), jež je účinné¹⁹ od 1. května 2010, kdy vstoupilo v platnost prováděcí nařízení č. 987/2009. Toto nařízení právě zapracovalo významné rozsudky Evropského soudního dvora²⁰ s dosavadními zkušenostmi a praxí členských států.²¹

V oblasti sociálního zabezpečení se evropské právo zaměřuje především na volný pohyb osob, vytvoření předpokladů pro rovné postavení mužů a žen či na prevenci sociálního vyloučení.²² Pokud bychom měli sociální právo EU shrnout do dvou, velmi často zdůrazňovaných pojmů, musíme jmenovat rovnost a zákaz diskriminace, jež se často používají jako synonyma, ovšem porušení rovnosti ještě není diskriminací. Porušení rovnosti se totiž liší tím, že není cílem, nýbrž jen důsledkem selhání zákonné úpravy a jejího provádění.²³

Na téma rovnost a zákaz diskriminace by se dala napsat samostatná práce, ale je dobré si alespoň částečně připomenout, jaké vlivy z této oblasti (nejen) evropského práva působí na náš právní řád.

1.3.1. Rovnost

„Rovnost spolu s důstojností a svobodou (volností) patří mezi základní paradigmatu postavení občana v demokratické společnosti.“²⁴

Tento pojem můžeme chápat na několika úrovních. Jen v Chartě základních práv EU (2000)²⁵ je vyjádřena na mnoha místech – především jako rovnost všech občanů před zákonem (čl. 20) a zákazem jakékoliv diskriminace (čl. 21). Dále specifikuje rovnost kulturní, náboženské a jazykové orientace (čl. 22), mužů a žen (čl. 23), dětí s dospělými (čl. 24), seniorů a ostatních generací (čl. 25) a rovnost postižených osob (čl. 26).

¹⁹ Evropské právo užívá termín „používá se“

²⁰ Soudní dvůr EU ve smyslu čl.251 Smlouvy o fungování EU

²¹ CHVÁTALOVÁ, Iva et al. *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 260-261

²² CHVÁTALOVÁ, Iva et al. *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 62-65

²³ TOMESŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo Evropské unie*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 110

²⁴ TOMESŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo Evropské unie*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 106

²⁵ Tedy Listina základních práv EU ze dne 7.prosince 2000, ve znění upraveném dne 12. prosince 2007, právně závazná po ratifikaci Lisabonské smlouvy, tedy od 1.prosince 2009, pojmy se v literatuře používají jako synonyma; viz.Charta základních práv EU, <https://www.euroskop.cz/627/sekce/charta-zakladnich-prav-eu/> , 14:00 21.1.2013

Co může být zajímavé z hlediska rodin, je především rovnost mužů a žen v rodině (tzv. rodinná dimenze). Ta se stala předmětem mezinárodní ochrany po druhé světové válce. Všeobecná deklarace lidských práv (1948) připouští v článku 16 i právo uzavírat manželství a právo na ochranu rodiny, které obsahuje: (i) muži a ženy mají rovná práva uzavřít manželství, (ii) muži a ženy mají svobodu uzavřít sňatek bez jakékoliv diskriminace, (iii) sňatek musí být uzavřen svobodně. Vychází pak z toho, že *„rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má právo na ochranu ze strany společnosti a státu.“*²⁶

O první reakci na tato ustanovení se postarala v roce 1952 Mezinárodní organizace práce, která zahrnuje do systému sociálního zabezpečení samostatnou kapitolu o dávkách v mateřství (čl. 46-52 úmluvy²⁷). Žena tak v době těhotenství, porodu a raného mateřství (pokud byla pojištěna) má získat alespoň 50% průměrných příjmů tak, jak jsou definovány v úmluvě. Současně má mít nárok na zdravotní péči.

Dále byly tyto myšlenky rozpracovány v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966) či v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech (1966). Na evropské regionální úrovni upravila Rada Evropy v roce 1961 právo matek na sociální a hospodářskou ochranu v článku 17, který ho po revizi roku 1996 rozšířil o ochranu právní, ale omezil jen na děti a mladistvé osoby.²⁸

Na unijní úrovni je zajímavé již výše zmiňované ustanovení čl. 23 Charty základních práv EU (2000), které zobecňuje všechny dílčí aspekty stejného zacházení s muži a ženami v zaměstnání a rodině do obecného pravidla: *„Rovnost mužů a žen musí být zajištěna ve všech ohledech, včetně zaměstnání, práce a odměny za ni. Zásada rovnosti nebrání v zachování nebo přijetí opatření poskytující zvláštní výhody ve prospěch méně zastoupeného pohlaví.“*²⁹

Jako výraz rovného postavení mužů a žen v rámci celé Evropské unie slouží také Směrnice Rady o Rámcové dohodě o rodičovské dovolené. První z nich byla přijata

²⁶ TOMESŠ, I., KOLDINSKÁ, K. Sociální právo Evropské unie, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 127-129

²⁷ Social Security (Minimum Standards) Convention, no. 102/1952

²⁸ Původní znění čl. 17 : *„S cílem zajistit účinné uplatnění práva matek a dětí na sociální a hospodářskou ochranu se smluvní strany zavazují přijmout všechna vhodná a potřebná opatření k tomuto cíli, včetně zřízení nebo provozování vhodných institucí nebo služeb.“*

²⁹ TOMESŠ, I., KOLDINSKÁ, K. Sociální právo Evropské unie, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 127-129

roku 1996³⁰, garantovala období volna v minimálním rozsahu tří měsíců, pro matku nebo otce dítěte, v případě porodu i adopce. Důležitost rovnosti najdeme v obsahu 2, článku 2, odstavci 2 výše uvedené směrnice: „*Aby se podpořily rovné příležitosti a rovné zacházení s mezi muži a ženami...*“

Byla zrušena roku 2010, kdy Rada přijala Směrnicí novou³¹. Dohoda, již uzavřeli evropští sociální partneři, prodloužila dobu rodičovské dovolené na čtyři měsíce pro každého rodiče. Vztahuje se na všechny pracovníky (muže i ženy) bez ohledu na typ jejich pracovní smlouvy. Blíže se o obou předpisech zmíním v kapitole 5.1.

1.3.2. Zákaz diskriminace

„Rovnost je podmíněna zákazem diskriminace.“³²

Definicí diskriminace se zaobírá ne jeden dokument. Například Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979 (OSN) ji definuje jako „*jakékoli činění rozdílu vyloučení nebo omezení provedené na základě pohlaví, jehož důsledkem nebo cílem je narušit nebo zrušit uznání, požívání nebo uplatnění základních práv...*“ Úmluva MOP č. 111 o diskriminaci v oblasti zaměstnání a povolání z roku 1958, pod pojmem diskriminace v této oblasti chápe „*jakékoli rozlišování, vylučování, nebo preference na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, náboženství, politického přesvědčení, národnosti nebo sociálního původu, v jehož důsledku se narušuje rovnost příležitostí či zacházení v oblasti zaměstnávání*“ Pod pojmem diskriminace tak vzhledem k výše uvedeným citacím můžeme chápat poměrně širokou paletu forem aktivity nebo naopak pasivity – od preferencí až po vyloučení.³³

Evropská pravidla o zákazu diskriminace najdeme v právu primárním i sekundárním. Například zákaz diskriminace z důvodu státní příslušnosti zakotvuje článek 21 Listiny základních práv EU a článek 4 výše uvedeného Nařízení č. 883/2004. V druhém jmenovaném je formulován jako rovné zacházení s osobami a vlastními státními příslušníky, pokud jde o přístup k dávkám a rozsah povinností.

³⁰ Směrnice Rady (96/34/ES) ze dne 3. června 1996 o Rámcové dohodě o rodičovské dovolené, uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a ETUC

³¹ Směrnice Rady 2010/18/EU ze dne 8. března 2010, kterou se provádí revidovaná rámcová dohoda o rodičovské dovolené uzavřená mezi organizacemi BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP a EKOS a zrušuje se směrnice 96/34/ES

³² TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. Sociální právo Evropské unie, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 111

³³ TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. Sociální právo Evropské unie, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 113

Nesmíme zapomenout na diskriminaci nepřímou, tedy situace, kdy na základě zdánlivě neutrálního ustanovení dochází ke znevýhodnění např. občanů z jiných států. Tu konstantní judikatura Evropského soudního dvora rovněž zakazuje³⁴.

1.4. Další garantovaná práva – respektování rodinného života

Ať už na úrovni mezinárodní, evropské nebo vnitrostátní, všude nalezneme rozsáhlý katalog lidských práv, přičemž každé jednotlivé právo by se dalo vztáhnout na rodinnou politiku – právo na život, vzdělání, výše vymezená rovnost, právo na důstojnost apod. Považuji za důležité zmínit alespoň ještě jednu oblast a to sice právo na respektování soukromého a rodinného života, které souvisí v demokratických právních systémech s právem na život, svobodu a bezpečnost. K bezpodmínečnému respektu k soukromí, domovu a rodině patří také ochrana osobních informací a listovního tajemství, pověsti a cti občanů.

Na mezinárodní úrovni najdeme první garanci v roce 1948, ve Všeobecné deklaraci lidských práv: čl. 12: „*Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, o rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst. Každý má právo na právní ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.*“

Na evropské regionální úrovni nalezneme právo na soukromí a na rodinný život, které tak v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (1950) souvisí úzce s právem na osobní svobodu a bezpečnost, když v čl. 8 říká: „*Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.*“

Na úrovni EU je obsah tohoto práva totožný s tím, co stanovila Evropská sociální charta. Článek 7 Charty základních práv EU tak najdeme: „*Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a prostředků komunikace.*“³⁵

³⁴ CHVÁTALOVÁ, Iva et al. *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 263-264

³⁵ TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo Evropské unie*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 159-161

Evropská unie se staví k soukromému a především rodinnému životu jako ke své významné prioritě. Svědčí o tom např. snaha o vytvoření takové politiky zaměstnanosti, která by umožnila sladit výdělečnou činnost s rodinným životem. Danou problematikou se podrobněji zabývá kapitola 5.

2. Podpora rodin s dětmi do 7 let věku – obecná východiska

Podpora rodin s dětmi se realizuje v zásadě třemi způsoby: daňovými opatřeními jakožto nepřímou pomocí, přímými finančními dávkami a nabídkou služeb či vytvářením co nejpříznivějších podmínek pro sladění rodinného a pracovního života.

Rodiny samotné asi nejvíce oceňují přímou finanční podporu, jelikož je pro příjemce nejsnáze „hmatatelná“ a měřitelná. Daňové nástroje jsou na druhou stranu specifické tím, že je mohou využít jen osoby výdělečně činné, tedy plátcí daně, což spousta příjemců různých sociálních dávek³⁶, vzhledem k jejich časté nezaměstnanosti, neocení. Na druhou stranu tak daňová podpora motivuje k zaměstnání alespoň jednoho člena rodiny s cílem využít takto poskytovaných výhod. Co se týká nefinanční podpory, jde tedy o nabídku různých služeb, ať už jeslí, mateřských škol a jiných zařízení, která mají stále velký význam pro každého rodiče s dětmi do sedmi let.

2.1. Historický pohled na státní podporu rodiny

Není záměrem práce podrobně rozebírat historii sociálního zabezpečení, nelze se o ní ovšem vůbec nezmínit, jelikož všechny formy podpory rodin, které jsou dále rozebírány, mají v naší společnosti jistou tradici, je nutné se podívat alespoň na změny v posledních několika desetiletích.

Obecně se dá říci, že politika ve 20. století byla zaměřena především pronatalitně, ale s důrazem na vysokou, až masovou zaměstnanost a to i žen - matek s malými dětmi. Vše pod heslem emancipace, což vyhovovalo zejména ekonomickým potřebám, stejně tak jako ideologickým požadavkům a dvoupříjmová rodina se brzy stala ekonomickou nezbytností.³⁷

Například v poválečných letech se finanční pomoc rodinám s dětmi projevovala obzvláště ve zvyšování přídavků na děti při zohlednění vyššího pořadí dítěte v rodině. Také daňové zákony zvýhodňovaly rodiny s více dětmi, resp. spíše muže-otce, kterému se při prokázání vyživovací povinnosti k 3 a více osobám snižovala daň přinejmenším o

³⁶ Ať už jde o dávky státního sociálního pojištění, pomoci v hmotné nouzi apod.

³⁷ KOTOUS, J., MUNKOVÁ, G., PEŘINA, P. Úvod do sociální politiky, 3. vydání, Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko v nakl. VODNÁŘ, 2003, s. 82

30 %. Naopak poplatníkům, kteří nevyživovali žádnou anebo jen jednu osobu, se daň o 60 % zvyšovala.³⁸

Hlavní přímá dávka – přídatky na děti – ale postupně přestávala dostatečně reflektovat skutečné náklady na děti, začala ztrácet charakter propopulační dávky a stala se podporou spíše pro nízkopříjmové rodiny. Podpora rodiny se tak přesunovala do sféry služeb rozšiřováním sítě jeslí, mateřských škol a školních družin, což si samozřejmě vyžadovala i vysoká zaměstnanost žen. Obliba kolektivní výchovy byla zapříčiněna také krátkou mateřskou dovolenou (zpočátku pouze 22 týdnů) na jedné straně a vysokými dotacemi státu na poplatky pro děti v těchto zařízeních na straně druhé.³⁹

Změny politického systému po roce 1989 přirozeně doprovázely i přeměnu rodinné politiky, resp. přístupu k rodině. Jednalo se především o adresnější podporu, ať už tím myslíme žádosti o dávky či zavedení testování příjmů rodiny (o tom dále v kapitole 4.).

Přechod od totalitního systému k demokracii a především transformace v oblasti ekonomiky (tedy nahrazení centrálně plánovaného hospodářství tržní ekonomikou, což vedlo např. ke zvýšení maloobchodních cen) znamenal samozřejmě značné sociální dopady na obyvatelstvo, zejména v podobě nezaměstnanosti, poklesu reálných příjmů a chudoby nejzranitelnějších skupin populace. Průměrná reálná mzda se na počátku změn, v letech 1990-1991, propadla asi o 30%.⁴⁰ Sociální reforma se tak jasně jevila jako nezbytná.⁴¹ Rychle rostoucí životní náklady měl kompenzovat například vyrovnávací příspěvek, jenž byl zaveden roku 1990.⁴² Nejprve se poskytoval plošně, poté pouze ekonomicky neaktivním a od dubna 1993 na nezaopatřené dítě v rodině s příjmem nepřesahujícím stanovený násobek životního minima.⁴³

Obavy z přechodu k fondovému systému financování způsobily, že zásadní transformace starého systému státního sociálního zabezpečení provedena nebyla. Příčin

³⁸ Srov. Zákon č.76/1952 Sb. o dani ze mzdy

³⁹ HÖHNE, S., *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*, VÚPSV, v.v.i, Praha, 2008, s.9

⁴⁰ SIROVÁTKA, T. a kol., *Česká sociální politika na prahu 21.století: efektivnost, selhávání, legitimita*, Masarykova univerzita v Brně, 2000, s.19

⁴¹ KOTOUS, J., MUNKOVÁ, G., PEŘINA, P. *Úvod do sociální politiky*, 3. vydání, Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko v nakl.VODNÁŘ, 2003,s. 67

⁴² Srov. zákon č.206/1990Sb. o státním vyrovnávacím příspěvku

⁴³ Významnými zákony jsou v tomto ohledu zákon č.463/1991 Sb.o životním minimu a zákon č.482/91 Sb.o sociální potřebnosti, viz.dále

bylo několik - nestabilní ekonomické prostředí a nedostatek kapitálu by mohly vést k narušení sociálního smíru a tím i k nestabilitě politické, původní systém navíc obsahoval poměrně liberální podmínky pro přístup k dávkám a obyvatelstvo bylo na své jistoty zvyklé. Proto se například zákon o sociálním pojištění, přijatý v roce 1992, vyznačoval především snahou o odstranění negativních rysů zděděných ze socialismu – například paternalistický přístup státu, neodůvodněné poskytování nadstandardních dávek „za zásluhy“ či neschopnost reagovat na změnu vnějších podmínek.

Byl tedy vytvořen průběžně financovaný systém s odvody do státního rozpočtu, založený na mezigenerační solidaritě a na odvodech zaměstnanců a zaměstnavatelů odvozených z výše mezd. Došlo navíc k důležitému zabudování valorizace dávek, což dovolovalo přizpůsobit se proměnlivým vnějším podmínkám.⁴⁴

Co se týká změn, jež měly podporovat rodiny s dětmi, cílem bylo zejména sjednocení a zpřehlednění dávek. Systém státních podpor rodinám s dětmi stojí především na sociální solidaritě bezdětných s rodinami s dětmi a vysokopříjmových domácností s nízkopříjmovými. Vše je zde od počátku 90. let podřízeno realizaci základního principu – adresnosti při vyplácení dávek. Jednak se tím cílí na skutečně potřebné příjemce dávek a pak je zabráněno zbytečnému mrhání penězi na skupiny obyvatel, jež pomoc nepotřebují (nesmíme bohužel zapomínat na kritizované zneužívání dávek mnohými klienty).⁴⁵

Pro podporu rodin je velkým mezníkem rok 1995, kdy byl schválen zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře (ZSSP), jež dodnes hraje významnou roli v přímé finanční podpoře rodin s dětmi. Zakotvuje dávky státní sociální podpory, jejichž cílem je přispívat právě rodinám s nezaopatřenými dětmi v sociálních situacích, na jejichž řešení vlastními silami nestačí. „*Sociální reforma měla transformovat sociální ochranu v moderní, pružný a dobře fungující sociální systém, přičemž se určí tři základní programové pilíře: 1) aktivní politika zaměstnanosti, 2) politika v oblasti pracovních příjmů a rodinná politika, 3) politika sociálního zabezpečení, které by poskytovalo zdravotní, nemocenské a důchodové pojištění, připojištění individuální i skupinové, státní sociální podporu a sociální pomoc.*“⁴⁶ K naplnění uvedených prvků

⁴⁴KOTOUS, J., MUNKOVÁ, G., PEŘINA, P. Úvod do sociální politiky, 3. vydání, Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko v nakl. VODNÁŘ, 2003, s. 67-69

⁴⁵KOTOUS, J., MUNKOVÁ, G., PEŘINA, P. Úvod do sociální politiky, 3. vydání, Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko v nakl. VODNÁŘ, 2003, s. 70

⁴⁶KOLDINSKÁ, K., *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007. s. 19.

reformy bylo postupně přijato několik právních předpisů – zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti a zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti. Nově byl vytvořen systém všeobecného zdravotního pojištění, a to zákonem č. 550/1991 Sb., o všeobecném zdravotním pojištění a doplňkovými zákony České národní rady č. 551/1991 Sb., o Všeobecné zdravotní pojišťovně České republiky a č. 280/1992 Sb., o resortních, oborových, podnikových a dalších zdravotních pojišťovnách. A v roce 1995 byl pak přijat již zmiňovaný zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře a zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.⁴⁷

Zákonem o státní sociální podpoře došlo k určitému sjednocení dosavadní roztržštěné právní úpravy v oblasti podpory státu rodinám s dětmi. Přinesli sjednocení okruhu plátců vyplácených dávek. Některé byly totiž do té doby vázány na účast na nemocenském pojištění (například přídatky na děti), popřípadě na důchodové zabezpečení, čemuž odpovídala i různorodost plátců – někdy dávky vyplácel zaměstnavatel a jiné pak okresní správy sociálního zabezpečení, okresní úřady, pověřené úřady, ozbrojené složky apod.⁴⁸

Nejdůležitější změnou je samozřejmě upravení dávek na dva typy – tj. u hlavních dávek se nárok na jejich výši nově odvodil od výše příjmů rodiny (staly se tak dávkami testovanými, čímž částečně převzaly funkci příspěvků sociální pomoci) a ostatní, méně významné dávky nechal zákon v platnosti jako univerzální, jejich výši však navázal na životní minimum (systém rodinných dávek se tak stal více „rozšířenou sociální pomocí“ než dávkami kompenzujícími část nákladů na výchovu dětí, čímž takto došlo k posunu a zúžení funkcí systému rodinných dávek).⁴⁹

Mezi adresné testované dávky řadíme ty nejpodstatnější, jímž je především přídatky na dítě (zkoumáme příjem rodičů a věk dítěte), do konce roku 2011 jím byl také sociální příplatek (poskytován v závislosti na hranici příjmu rodiny a péči alespoň o jedno nezaopatřené dítě).

Nyní se podrobně zaměřím na jednotlivé nástroje státu, jimiž se snaží podporovat rodiny s malými dětmi a jejich vývoj na začátku 21. století.

⁴⁷KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007. s. 20.

⁴⁸BŘESKÁ, N., BURDOVÁ, E., VRÁNOVÁ, L.. *Státní sociální podpora*. 14. aktualizované a doplněné vydání. Olomouc: Nakladatelství ANAG, 2012. s. 7-8

⁴⁹SIROVÁTKA, T. a kol., *Česká sociální politika na prahu 21.století: efektivnost, selhávání, legitimita*, Masarykova univerzita v Brně, 2000,s.58

3. Nepřímé financování - daňová opatření

Daňová opatření zajišťují finance rodiny nepřímo, tj. pomocí slev a daňových úlev, na rozdíl od přímých dávek. Základním principem daňové podpory rodin je totiž zajistit její soběstačnost vzhledem k co možná nejmenší závislosti na sociálních dávkách a ponechat více finančních prostředků přímo v rodinném rozpočtu⁵⁰. Spadá sem především daňové zvýhodnění na vyživované dítě a na manžela, který není výdělečně činný, v rámci zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů (dále jen zákon o daních z příjmů).

Významnou snahou pomoc rodinám mělo být společné zdanění manželů. V českém daňovém právu bylo využito prvně v roce 2005, kdy vládla ČSSD. Naposledy jej bylo možné použít při výpočtu daně z příjmů za rok 2007. Stalo se tak v době, kdy premiérem byl Mirek Topolánek (ODS). Společné zdanění spočívá v tom, že se příjem obou manželů sečte dohromady, rozdělí na dvě poloviny, čímž se i manžel s vyšším příjmem může dostat do nižší daňové sazby. Společné zdanění je tím výhodnější, čím je vyšší rozdíl v příjmech partnerů. Nejvíce tak získali páry, kdy jeden pracoval a měl vysokou mzdu a druhý se doma staral o děti. Přičemž tento institut mohli využít pouze manželé, kteří vychovávali alespoň jedno dítě, které s nimi žilo v domácnosti. Nyní ČSSD opět plánuje prosadit navrácení společného zdanění manželů.⁵¹ Je otázkou, zda jde již o předvolební lákání voličů ze sociálně slabších vrstev nebo skutečně promyšlený tah pro podporu rodin, který si naše republika může finančně dovolit.

3.1. Sleva na manželku (manžela)

Slevu na manžela prosadila vláda Jiřího Paroubka zákonem č. 545/2005 Sb., jenž byl účinný od 1. ledna 2007. Tehdy dle ustanovení § 35ba zákona o daních z příjmů platilo, že poplatník si mohl snížit vypočtenou daň o částku 4 200 Kč na manželku (manžela) žijící s poplatníkem v domácnosti, pokud nemá vlastní příjem přesahující za zdaňovací období 38 040 Kč.⁵²

⁵⁰HÖHNE, S., *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*, VÚPSV, v.v.i, Praha, 2008, s. 15

⁵¹Viz.například: Zpravodajství ČT 24: ČSSD se chystá opět zavést společné zdanění manželů <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/219350-cssd-se-chysta-opet-zavest-spolecne-zdaneni-manzelu/>, 10:30 19.3.2013

⁵² §35ba odst. 1 písm. b) zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění zákona č.545/2005 Sb.

V současné době si lze nížit daňovou povinnost o 24 840 Kč na manželku (manžela) žijící s poplatníkem v domácnosti, pokud nemá vlastní příjem, přesahující za zdaňovací období 68 000 Kč.⁵³ Další zvýhodnění by nastalo, pokud by navíc méně vydělávající člen rodiny trpěl nějakým druhem postižení.

Od 1. ledna 2013 je ovšem takováto podpora rodin snížena, dosáhne na ni nyní ještě menší procento osob. Novým zákonem č. 428/2012 Sb. je zavedeno pravidlo, že pokud fyzická osoba uplatní paušální výdaje dle §7 odst. 7 zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, nemůže již využít daňových zvýhodnění.⁵⁴ Uvedené ustanovení se týká především osob samostatně výdělečně činných, ať už živností řemeslných či jiných, tedy především drobných podnikatelů, kteří paušály využívali.

Bohužel tak mnohé rodiny s malými dětmi, kdy je jeden z manželů například na rodičovské dovolené či skutečně vydělává jen minimum, nyní mohou přijít o významnou sumu peněz. Sleva na manželku také mohla sloužit jako motivace mnoha nesezdaných párů s dětmi k uzavírání sňatků.

3.2. Daňové zvýhodnění na vyživované dítě

Co se dále týká daňového zvýhodnění rodin s dětmi, i zde zákonodárce ulevuje rodičům s nezletilými či studujícími potomky. Ten má v současnosti, za podmínek stanovených zákonem, nárok na daňové zvýhodnění na vyživované dítě žijící s ním v domácnosti, ve výši 13 404 Kč ročně.⁵⁵

Nutno dodat, že zákon o dani z příjmu považuje za vyživované dítě nejen vlastní, ale také osvojené či v péči, která nahrazuje péči rodičů, dítě druhého z manželů a vnuka (vnučku), pokud jeho (její) rodiče nemají příjmy, z nichž by mohli daňové zvýhodnění uplatnit, pokud je nezletilým dítětem, nebo zletilým dítětem až do dovršení věku 26 let, jestliže nepobírá invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně a soustavně se připravuje na budoucí povolání či se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, nebo z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost.⁵⁶

⁵³ §35ba odst.1 písm.b) zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

⁵⁴ §35ca zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

⁵⁵ §35c odst. 1 zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

⁵⁶ §35c odst. 6 zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

U daňového zvýhodnění na vyživované dítě může nastat dokonce situace, kdy rodičům stát, respektive příslušný finanční úřad vyplatí určitou částku, jako tzv. daňový bonus a to v případě, pokud je nárok poplatníka vyšší než jeho daňová povinnost. Poplatník může daňový bonus uplatnit a ten je mu správcem daně vyplacen, pokud jeho výše činí alespoň 100 Kč, maximálně však 60 300 Kč ročně.⁵⁷

Zde se historicky pouze měnily výše zvýhodnění a strop daňového bonusu, do nějž je možné ho čerpat. V době svého vzniku, za vlády Stanislava Grosse⁵⁸ tak bylo možno získat nejvýše 30 000 Kč, přičemž daňové zvýhodnění na vyživované dítě čítalo 6 000 Kč.⁵⁹

⁵⁷ §35c odst. 3 zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

⁵⁸ Od 4. dubna 2004 do 25. dubna 2005

⁵⁹ §35c zákona č. zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění zákona č.80/2005 Sb.

4. Přímé financování - systém sociálního zabezpečení

Do systému práva sociálního zabezpečení řadíme nejprve sociální pojištění, jež se skládá z nemocenského pojištění, pojistného na důchodové zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Jinou oblastí je povinné zdravotní pojištění. Dalšími jsou pak nepojistné systémy - státní sociální podpora a sociální pomoc.

Z pojistných systémů je pro rodinu s malými dětmi významné především nemocenské pojištění, které zakládá nárok na dávky pro těhotné ženy a matky na mateřské dovolené – tj. vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžitou podporu v mateřství. Ostatní pojištění a příspěvky pro naši problematiku tolik významné nejsou. Stejně tak systém sociální pomoci, který je až tou poslední záchrannou sítí, nejen pro rodiny s dětmi, a nezahrnuje tak nejširší spektrum rodin, jejichž podporu práce zkoumá. Proto tyto oblasti nebudu dále podrobně rozebírat.

4.1. Nemocenské pojištění

Smyslem sociálního pojištění jako takového je především vyrovnávat změny v příjmové situaci jedince či rodiny způsobené konkrétní sociální událostí. U nemocenského pojištění jde tedy hlavně o nemoc, úraz, těhotenství a mateřství. Představuje tak zajištění pro případ budoucí pojistné události. Jedná se v podstatě o odložení části současné spotřeby na krytí budoucí nejisté sociální situace.

Nemocenské pojištění je určeno především pro ekonomicky činné občany, při splnění stanovených podmínek vzniká přímo ze zákona.⁶⁰

U zaměstnanců je účast na nemocenském pojištění povinná ex lege. Osoby samostatně výdělečně činné si mohou platit nemocenské pojištění dobrovolně.

Současný zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění (dále jen zákon o nemocenském pojištění) provázely komplikace již od samého počátku jeho vzniku. Nejprve byl schválen Poslaneckou sněmovnou a Senátem, načež ho prezident republiky vrátil. Po konečném přijetí byla jeho účinnost dvakrát odložena. Zákon měl nabýt účinnosti dnem 1. ledna 2007⁶¹, pak 1. ledna 2008, avšak účinným se stal

⁶⁰HÖHNE, S., *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*, VÚPSV, v.v.i, Praha, 2008, s. 11; TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 150

⁶¹ Zákon č. 585/2006 Sb. a zákon č. 261/2007 Sb.

až od 1. ledna 2009. Přitom je třeba podotknout, že od své platnosti do nabytí účinnosti byl zákon třináctkrát novelizován. S účinností od 1. ledna 2010 došlo ke změnám zákonem č. 362/2009 Sb., jejichž účelem bylo snížení výdajů státního rozpočtu. Parlament ČR zákonem č. 166/2010 Sb. se usnesl na tom, že změny provedené zákonem č. 362/2009 Sb. se ruší, pokud jde o dávky, které nás nejvíce zajímají, tedy peněžitou pomoc v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. To ovšem znamená, že uvedené dávky se poskytují podle právních předpisů platných přede dnem 1. ledna 2010.⁶²

4.1.1. Účast na pojištění, podmínky, dávky

Osobní rozsah nemocenského pojištění stanoví, které osoby ho mohou být účastny. Jak již bylo uvedeno dříve, povinná je účast pro zaměstnance v pracovním poměru a dále blíže definované osoby, jež dopodrobna vyjmenovává § 5 zákona o nemocenském pojištění. Dobrovolně účastny mohou pak být osoby samostatně výdělečně činné a tzv. zahraniční zaměstnanci (tj. zaměstnanci zaměstnavatele, jehož sídlo je v „nesmluvní cizině“, jsou-li pracovně činní v České republice přímo ve prospěch tohoto zahraničního zaměstnavatele).

Podmínkou účasti na nemocenském pojištění zaměstnanců je výkon činnosti na území České republiky. Vykonává-li však zaměstnanec přechodně práci mimo území České republiky, nemá to vliv na jeho pojištění. Za splnění zákonných podmínek mohou být pojištěni i zaměstnanci, kteří vykonávají zaměstnání v cizině pro zaměstnavatele se sídlem na území České republiky⁶³

Druhou podmínkou je rozsah zaměstnání, který je určen minimálním počtem dnů (zaměstnání trvalo nebo mělo trvat aspoň 15 kalendářních dnů). Pokud by se ovšem v období alespoň 6 měsíců od skončení předchozího zaměstnání, a to i kratšího 15 kalendářních dnů, opakovalo, pak další krátkodobé zaměstnání již účast na pojištění založí, bude-li splněna podmínka rozhodného příjmu, což znamená částku minimálně 2 500 Kč za kalendářní měsíc.

⁶² TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 150

⁶³Blíže viz například ČSSZ: Účast na pojištění <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/ucast-na-pojisteni/>, 9:45 6.4.2013

Zaměstnanci činní na základě dohody o provedení práce jsou účastni pojištění, jestliže jim byl zúčtován započitatelný příjem⁶⁴ v částce vyšší než 10 000 Kč, případně pokud vykonávají v kalendářním měsíci u téhož zaměstnavatele více dohod o provedení práce a úhrn započitatelných příjmů z těchto dohod přesáhl v kalendářním měsíci částku 10 000 Kč. Další výjimky z výše uvedeného stanoví zákon.

Z nemocenského pojištění zaměstnanců se vyplácí čtyři druhy dávek: nemocenské, ošetřovné, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžité pomoc v mateřství.

Osoby samostatně výdělečně činné a zahraniční zaměstnanci, pokud si platí nemocenské pojištění, mají nárok na nemocenské a peněžitou pomoc v mateřství.⁶⁵

Důležité je v souvislosti s danou problematikou vysvětlit pojem „*ochranná lhůta*“ – jejím účelem je zajistit bývalého zaměstnance po stanovenou dobu po skončení pojištění pro případ vzniku sociální události (dočasné pracovní neschopnosti) dříve, než opět nastoupí další zaměstnání. Například ochranná lhůta v případě uplatňování nároku na nemocenské činí 7 kalendářních dnů ode dne skončení zaměstnání, které zakládalo účast na nemocenském pojištění. U zaměstnání kratších než 7 kalendářních dnů činí pouze tolik dnů, kolik trvalo toto poslední zaměstnání

Ochranná lhůta neplyne z pojištěné činnosti poživatele starobního důchodu nebo invalidního důchodu pro invaliditu 3. stupně, ze zaměstnání zaměstnance činného na základě dohody o provedení práce, ze zaměstnání malého rozsahu, ze zaměstnání, které si žák nebo student sjednali výlučně na dobu školních prázdnin nebo jejich část a v případě, že pojištění odsouzeného skončí v době jeho útěku z místa výkonu trestu odnětí svobody.⁶⁶

Pro podporu rodin s malými dětmi jsou významné především dvě výše uvedené, tj. vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžité pomoc v mateřství.

⁶⁴ *Započitatelným příjmem* se rozumí mzda, plat a další příjmy, které se zahrnují do vyměřovacího základu pro stanovení pojistného na sociální zabezpečení (§ 5 zákona č.589/1992 o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti)

⁶⁵ ČSSZ: Účast na pojištění <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/ucast-na-pojisteni/>, 9:50 6.4.2013; ČSSZ: Dávky <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/davky/>, 9:50 6.4.2013

⁶⁶ MPSV, Nemocenské pojištění v roce 2013 <http://www.mpsv.cz/cs/7>, 12:30, 10.3.2013

4.1.2. Výpočet dávek

Nejprve je nutné objasnit systematiku výpočtu dávek nemocenského pojištění. Ty se počítají z tzv. *denního vyměřovacího základu*, který zjistíme tak, že započitatelný příjem zúčtovaný zaměstnanci v rozhodném období⁶⁷ vydělíme počtem kalendářních dnů připadajících na toto rozhodné období. Pokud tedy vezmeme ženu, která si před nástupem na rodičovskou dovolenou vydělala 12 509 Kč měsíčně (tedy polovinu průměrné mzdy ke konci roku 2012, dle údajů ČSÚ⁶⁸), je její denní vyměřovací základ $12\,509 \times 12 \text{ (měsíců)} / 365 \text{ (dnů)} = 411,26 \text{ Kč}$, po zaokrouhlení 411 Kč.

V případě, že denní vyměřovací základ převyšuje určenou výši, je prostřednictvím redukčních hranic omezen. Do 30. září 1999 byla limitem denního vyměřovacího základu jedna částka (270 Kč) a k výši denního vyměřovacího základu nad tuto částku se nepřihlíželo.

Od 1. října 1999 platí způsob omezení denního vyměřovacího základu prostřednictvím dvou redukčních hranic. Od tohoto data se denní vyměřovací základ vypočte dle výše uvedených pravidel s tím, že převyšuje-li 360 Kč, počítá se částka 360 Kč v plné výši, z hodnoty nad 360 Kč do 540 Kč se počítá 60 % a k částce přesahující 540 Kč se nepřihlíží. Částka denního vyměřovacího základu se přitom zaokrouhluje na celé koruny nahoru. Tyto hranice platily do 31. prosince 1999.

Vláda je zmocněna nařízením zvyšovat uvedené hranice redukce denního vyměřovacího základu.⁶⁹ Postupně se tedy měnily jednotlivé výše, přičemž například v roce 2003 zůstaly redukční hranice stejné dle předchozího období, jelikož byla nutná úsporná opatření vlivem povodní v srpnu 2002.

V roce 2013 činí 1. redukční hranice 863 Kč, 2. redukční hranice 1 295 Kč, 3. redukční hranice 2 589 Kč.⁷⁰

Redukce se provede tak, že se započte do první redukční hranice u nemocenského a ošetrovného 90 % denního vyměřovacího základu, u peněžité pomoci v mateřství a vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství 100 % denního vyměřovacího základu, z části denního vyměřovacího základu mezi první a druhou

⁶⁷zpravidla období 12 kalendářních měsíců před kalendářním měsícem, ve kterém vznikla sociální událost

⁶⁸V nepodnikatelské sféře; čerpáno z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pmz_cr Tab.Průměrná hrubá měsíční mzda - na přepočtené počty (podnikatelská, nepodnikatelská sféra) k 20:00, 11.03.2013

⁶⁹ Blíže viz.SAGIT, nakladatelství právnické literatury,Redukční hranice v nemocenském pojištění: http://www.sagit.cz/pages/lexikonheslatxt.asp?cd=154&typ=r&levelid=sz_425.htm , 15:55,15.4.2013

⁷⁰MPSV: Nemocenské pojištění v roce 2013, <http://www.mpsv.cz/cs/7#vdnp>, 12:30, 10.3.2013

redukční hranicí se započte 60 %, z části mezi druhou a třetí redukční hranicí se započte 30 %, k části nad třetí redukční hranicí se nepřihlédne. Jasno do této definice přinesou konkrétní aplikace na případ, uvedené u jednotlivých dávek níže.

4.1.3. Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

Pokud byla zaměstnankyně z důvodu těhotenství, mateřství nebo kojení převedena na jinou práci a proto dosahuje bez svého zavinění nižšího příjmu než před převedením, náleží jí vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.⁷¹

Poskytuje se těhotným zaměstnankyním za kalendářní dny, v nichž trvalo převedení na jinou práci, nejdéle do počátku 6. týdne před očekávaným dnem porodu, z důvodu mateřství se vyrovnávací příspěvek poskytuje ve stanovených případech do konce 9. měsíce po porodu a u žen, které kojí, pak po dobu kojení⁷².

Nárok má tedy pouze zaměstnankyně, nikoli OSVČ (nelze používat pojem pojištěnka). Seznam prací zakázaných těhotným ženám a matkám do konce devátého měsíce po porodu obsahuje vyhláška č. 208/2003 Sb.

Ustanovení § 44 odst. 1 zákona o nemocenském pojištění stanoví výši, respektive způsob vypočítání vyrovnávacího příspěvku, a to jako „*rozdíl redukovaného denního vyměřovacího základu zjištěného ke dni převedení zaměstnankyně na jinou práci a průměru jejich započitatelných příjmů připadajících na jeden kalendářní den v jednotlivých kalendářních měsících po tomto převedení.*“

Nejsnáze pochopitelné to je z příkladu. Vezměme dříve zmiňovanou ženu, která po převedení na jinou práci již nezíská 12 509 Kč měsíčně, ale pouze 10 000 Kč měsíčně. Zjednodušeně řečeno, cílem je jí samozřejmě co nejvíce se přiblížit mzdě, jež původně dostávala. Pokud by tedy byla převedena na jinou, méně placenou práci od 1. 3. 2013 do 1. 4. 2013: $VPTM^{73} = \text{redukovaný DVZ}^{74}$ k 1. 3. 2013 – PZM^{75} mezi 1. 3. 2013 a 1. 4. 2013. Původní DVZ jsme výše spočítali na 411 Kč, přičemž daná částka se neredukuje, jelikož je nižší než první redukční hranice 863 Kč⁷⁶. Průměr zapo-

⁷¹ Blíže viz. §42 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

⁷² §43 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

⁷³ = Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství (použito pro zjednodušení příkladu)

⁷⁴ = Denní vyměřovací základ

⁷⁵ = Průměr započitatelných příjmů

⁷⁶ Do první redukční hranice se započte u vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství 100 % denního vyměřovacího základu, z části denního vyměřovacího základu mezi první a druhou redukční

čitatelných příjmů po převedení na jinou práci by byl po zaokrouhlení 323 Kč⁷⁷. VPMT = 411 – 323. Žena by tedy v daném případě získala 88 Kč za kalendářní den.

Některé skupiny zaměstnankyň nemají, vzhledem k charakteru vykonávané činnosti, na vyrovnávací příspěvek nárok (např. zaměstnankyně zaměstnané na základě zaměstnání malého rozsahu, dohody o pracovní činnosti nebo dohody o provedení práce či členky kolektivních orgánů právnické osoby uvedené v § 5 písm. a) bodě 18 zákona o nemocenském pojištění).

Vyrovnávací příspěvek, stejně jako peněžitá pomoc v mateřství byly před rokem 2006 upraveny v zákoně č.88/1968 Sb. o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění a vyhláškou č. 143/1965 Sb.⁷⁸ Koncepce vyrovnávacího příspěvku zůstala stejná.

4.1.4. Peněžitá pomoc v mateřství

Dávka náleží pojištěnce (pojištěnci) v době pokročilého těhotenství a po porodu v souvislosti s péčí o narozené dítě.

Pojem peněžitá pomoc v mateřství (PPM) se používá jak pro ženy, které porodily dítě, na něž je uplatňován nárok na PPM, tak pro osoby (ženy či muže), které převzaly dítě do péče. Okruh osob, jež mají nárok na PPM, se od 1. ledna 2009 rozšířil o manžela ženy, která porodila a není-li manžel otcem dítěte, rovněž na otce.

Nárok na PPM, má tedy zaprvé pojištěnka, která porodila dítě.⁷⁹ Přičemž těhotná pojištěnka ho smí před porodem získat nejdříve od počátku osmého týdne před očekávaným dnem porodu. (Jestliže nesplňuje žena podmínky pro nárok na PPM a doloží potvrzením orgánu nemocenského pojištění, že nemá na tuto dávku nárok z žádné pojištěné činnosti, ošetřující lékař rozhodne o vzniku její dočasné pracovní neschopnosti)⁸⁰.

Za druhé má na dávku nárok pojištěnec, pokud převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů⁸¹, dále pojištěnec, který pečuje o dítě, jehož matka zemřela či ten, který o dítě pečuje a je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud matka

hranicí se započte 60 %, z části mezi druhou a třetí redukční hranicí se započte 30 %, k části nad třetí redukční hranicí se nepřihlédne; částka 395 Kč se pohybuje stále v první redukční hranici

⁷⁷ 10 000 / 31 (kalendářní dny) = 322, 58 Kč

⁷⁸ Konkrétně upraveno v §47citovaného zákona

⁷⁹ Upraveno v § 32 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

⁸⁰ § 57 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

⁸¹ § 38 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

dítěte nemůže nebo nesmí o dítě pečovat pro závažné dlouhodobé onemocnění, pro které byla uznána neschopnou práce a nemá nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství.

Zajímavá je poslední možná skupina, jež může požadovat dávku PPM. Sem řadíme pojištěnce, který pečuje o dítě a je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud s matkou dítěte uzavřel písemnou dohodu, že bude pečovat o dítě. Tuto dohodu lze uzavřít s účinkem na dobu nejdříve od počátku sedmého týdne po porodu dítěte. Po uplynutí 6 týdnů po porodu může matka dítěte dát písemný souhlas s tím, aby otec dítěte nebo její manžel nadále o dítě pečoval. Tímto se matka vzdává poskytování peněžité pomoci v mateřství a tato dávka se bude vyplácet muži na základě jeho žádosti podané u svého zaměstnavatele. Nutno podotknout, že pokud nepodepíše dohodu přímo u orgánu okresní správy sociálního zabezpečení (OSSZ), musí být podpis matky úředně ověřen. Partneři se mohou zase zpět vystřídat, přičemž postup při takové další výměně není upraven.⁸² Pokud matka dítěte OSSZ oznámí, že opět od určitého dne o dítě pečuje, náleží jí takovýmto datem opět PPM.

Vidíme zde jasnou snahu státu o zachování období tzv. šestinedělí, po němž by se žena neměla od novorozeněte odlučovat, ale pochopení pro vysoké pracovní nasazení některých dnešních matek. Danou možnost totiž využívají především rodiny, kde žena vydělává více než muž.

Osoba žádající o PPM musí kumulativně splnit další podmínky. Předpokládejme, že se jedná o ženu. Pak je její první povinností porodit nebo převzít dítě do trvalé péče nahrazující péči mateřskou. Zároveň musí být účastna nemocenského pojištění ke dni nástupu na mateřskou dovolenou nebo jí trvá ochranná lhůta⁸³ počátkem šestého týdne před očekávaným nebo skutečným dnem porodu., s tím, že její nemocenské pojištění trvá v posledních dvou letech před porodem alespoň po dobu 270 dnů.⁸⁴ Poslední povinností pojištěnky je, že dále již nemá započitatelný příjem

⁸² ŽENÍŠKOVÁ, M., PŘIB. J. *Zákon o nemocenském pojištění s komentářem a příklady od 1.1.2013 s komentářem a příklady*, 6. vydání, Olomouc, Anag, 2013, s. 102

⁸³ U žen, jejichž pojištění zaměstnání skončilo v době těhotenství, činí ochranná lhůta pro vznik nároku na peněžitou pomoc v mateřství tolik kalendářních dnů, kolik činilo toto jejich poslední zaměstnání, maximálně však 180 kalendářních dnů. (§ 15 odst. 2 zákona o nemocenském pojištění)

⁸⁴ Do této doby se nezapočítává: doba vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání, doba pobírání důchodu z důchodového pojištění, s výjimkou doby pobírání invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, pokud nárok na PPM vznikne po odnětí tohoto důchodu, doba studia s výjimkou uvedenou v § 32 odst. 4 písm. a) zákona o nemocenském pojištění; viz. dále

ze zaměstnání, ze kterého je tato dávka poskytována.⁸⁵ OSVČ musí být navíc účastna nemocenského pojištění po dobu alespoň 180 kalendářních dnů v posledním roce přede dnem počátku podpůrčí doby.

Do doby účasti na nemocenském pojištění pro nárok na PPM se započítává doba studia na střední, vyšší odborné nebo vysoké škole považovaná za soustavnou přípravu na budoucí povolání pro účely důchodového pojištění, jestliže toto studium bylo úspěšně ukončeno.⁸⁶ Započítává se též doba pobírání invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, pokud byl tento důchod odňat a po odnětí tohoto důchodu vznikla, popř. dále trvala pojištěná činnost.

Pro vznik nároku na PPM platí podmínka, že těhotenství skončilo porodem, nikoliv potratem. Za porod se z tohoto hlediska považuje takové ukončení těhotenství, kdy je do matriky zapsáno narození dítěte. Při potratu není nárok na peněžitou pomoc v mateřství.⁸⁷

PPM se poskytuje, jak již bylo zmíněno, po dobu 28 týdnů, a to od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však od osmého týdne před tímto dnem. Pokud ovšem žena vyčerpá méně než šest týdnů, z důvodu, že porod nastane dříve, než určil lékař, PPM se nekrátí a poskytne se v plné výši 28 týdnů. Pokud by ale příčinou kratší mateřské dovolené byl jiný důvod (typicky vysoké pracovní nasazení některých těhotných žen), PPM se již zkrátí a to pouze na 22 týdnů ode dne porodu.

U pojištěnky, která porodila dvě nebo více dětí, se doba poskytování PPM prodlužuje na 37 týdnů, při nedodržení nástupu pak na 31 týdnů ode dne porodu.

Maximální podpůrčí doba u PPM „z důvodu porodu“ dítěte činí jeden rok ode dne porodu. PPM při převzetí dítěte do trvalé péče nemůže být poskytována po uplynutí 7 let a 31 týdnů věku dítěte.

PPM je v zákoně ještě upravena ve specifických situacích, kdy např. dítě bylo převzato ze zdravotních důvodů do péče kojeneckého ústavu či pokud žena nemůže nebo nesmí podle lékařského posudku o dítě pečovat pro závažné dlouhodobé

⁸⁵TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, s.169-172; § 32-38 zákona o nemocenském pojištění

⁸⁶§32 odst.4 písm.a) zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

⁸⁷ tamtéž

onemocnění nebo pokud se přestane starat o narozené dítě anebo v případě úmrtí dítěte apod.⁸⁸

Co nás samozřejmě zajímá je výše PPM. Ta činí 70% denního vyměřovacího základu za kalendářní den. U matky, jež jsem modelově uvedla v předchozích kapitolách, by tak výše PPM dosahovala 288 Kč⁸⁹ za kalendářní den. Pokud by tedy řádně vyčerpala celých 28 týdnů, celkem by dostala částku 56 448Kč⁹⁰.

Stejně jako u vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství, byla PPM před přijetím současného zákona o nemocenském pojištění vložena do zákona č.88/1968 Sb., blíže upraveny pak byly některé instituty ve vyhlášce č. 165/1979 Sb. Významnější odlišností byla pak pouze již zmiňovaná jediná redukční hranice 270 Kč, nad níž se dále nepřihlíželo a výpočet PPM, který se lišil v jednom procentu. Dle §8 odst. 2 zákona č.88/1968 výše PPM činila 69% denního vyměřovacího základu.

4.2. Státní sociální podpora

Danou problematiku upravuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů (ZSSP).

Pojem státní sociální podpory označuje dávky, poskytované osobám (rodinným příslušníkům) ve společensky uznaných sociálních situacích, kdy stát skrze jejich vyplácení z části přebírá spoluzodpovědnost za vzniklou sociální situaci. Státní sociální podpora je určena primárně rodinám s nezaopatřenými dětmi. Stát tak organizuje sociální solidaritu mezi rodinami bezdětnými, rodinami s dětmi, rodinami s vyššími a s nižšími příjmy.⁹¹

Státní sociální podporu lze vymezit několika pojmovými znaky⁹²:

- jedná se o povinné státní zabezpečení
- zákonná úprava definuje osobní rozsah státní sociální podpory, tzn., že určí okruh oprávněných osob

⁸⁸ Celá kapitola vychází z: zákon č.187/2006 Sb. o nemocenském pojištění; ŽENÍŠKOVÁ, M., PŘIB. J. *Zákon o nemocenském pojištění s komentářem a příklady od 1.1.2013 s komentářem a příklady*, 6.vydání, Olomouc, Anag, 2013, s.100-102

⁸⁹ Denní vyměřovací základ jsme výše spočítali na 411 Kč, 70% = 287,7, po zaokrouhlení tedy 288 Kč

⁹⁰ 288 x 196 (28 týdnů x 7 dní)

⁹¹ Integrovaný portál MPSV, Informace pro občany: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane>, 12:20, 13.3.2013 ; TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, s.254-258, s.253

⁹² GREGOROVÁ, Zdeňka, GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2000. s. 40.

- zákonná úprava definuje věcný rozsah, tzn., že vymezuje jednotlivé sociální události, druhy dávek, podmínky vzniku nároku na dávku, výši poskytovaných dávek
- příjemce dávky nemusí přispívat finančně do systému
- systém je prováděn státem a financován státním rozpočtem.

Prvním a nejdůležitějším typem dávek jsou takové, které považujeme za univerzální nárokový příjem každého dítěte. To vyjadřuje redistribuční procesy od bezdětných rodin ve prospěch rodin s dětmi. Takto koncipované dávky mají horizontální charakter. V současné době sem řadíme především rodičovský příspěvek, porodné a pohřebné.

Druhou skupinou dávek jsou příspěvky stanovené na základě testování skutečné celkové příjmové situace rodiny (means test). Jde o podporu rodiny do okamžiku, kdy dosáhne svými příjmy společensky dohodnuté úrovně, přičemž zpravidla s rostoucím příjmem se výše dávek snižuje. V tomto případě se jedná o přerozdělení ve prospěch rodin s nízkým příjmem. Takto koncipované dávky mají vertikální charakter. Patří sem přírůstek na dítě a příspěvek na bydlení.⁹³

Na počátku 21. století bylo v rámci systému státní sociální podpory poskytováno celkem devět základních dávek: přírůstek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, příspěvek na dopravu, rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče, porodné a pohřebné. Některé dávky zmizely úplně (sociální příplatek, příspěvek na dopravu a zaopatřovací příspěvek), jiné byly modifikovány či přeřazeny do jiných předpisů (dávky pěstounské péče).

Významná novela ZSSP byla schválena v červenci 2001 jako zákon č. 271/2001 Sb., účinná od 1. října 2001. Vláda Miloše Zemana, v čele s tehdejším ministrem práce a sociálních věcí, Vladimírem Špidlou, navrhla podstatnější věcné změny, především co se týká příjmů započítatelných do rozhodného příjmu, podmínek nároku na výplatu rodičovského příspěvku, výši porodného, vymezení povinností a odpovědnosti osob s oprávněnou osobou společně posuzovaných a vymezení povinností a odpovědnosti dalších fyzických a právnických osob, zejména zaměstnavatelů.

⁹³SLANÝ, A., KREBS, V. a kol., *Sociální ochrana a důchodový systém*, Brno 2004, s. 7-8

Cílem novely bylo dle důvodové zprávy⁹⁴ zejména:

„podpořit příjmy rodin v době narození dítěte, tj. v době významné kumulace výdajů rodiny v souvislosti se zabezpečením prvotních potřeb, umožnit zvýšení příjmů rodiny na základě výdělečné činnosti rodiče pečujícího o malé dítě, a to bez ztráty nároku na rodičovský příspěvek, umožnit zejména kvalifikovaným ženám (rodičům) skloubit péči o malé dítě s udržení kvalifikace a podporovat motivaci těchto rodičů k osobnímu zapojení při zvyšování životní úrovně rodiny, vytvářet rovné šance pro pečujícího rodiče na trhu práce, zpřesnit a administrativně zjednodušit provádění zákona o státní sociální podpoře, zabránit neodůvodněnému poskytování dávek a jejich zneužívání.“

Další významné změny v oblasti státní sociální podpory byly uskutečněny i v průběhu let 2002 až 2004. Například ohledně kompetencí jednotlivých úřadů či lhůt ke zpětnému přiznání nároku na jednotlivé splátky dávek.

Pro rodiny s dětmi měla větší význam novela uskutečněná zákonem č.453/2003 Sb., účinná od 1. ledna 2004, kdy bylo zrušeno dosavadního omezení příjmu z výdělečné činnosti poživatelů rodičovského příspěvku. S účinností od 1. července 2004 došlo také ke zrušení příspěvku na dopravu. Zkušenosti s jeho poskytováním totiž ukazovaly, že efektivnějším řešením dopravování dětí do školy bylo poskytování slev na jízdném, kterými se může zajistit podpora každého dítěte odpovídající jeho skutečnému dojíždění. Slevy tak byly zavedeny od 1. září 2004. Od 1. ledna 2005, v souvislosti s profesionalizací Armády ČR, dále nenáleží zaopatřovací příspěvek při výkonu základní nebo vojenské služby.

Novelou obsaženou v zákoně č. 113/2006 Sb. byla zavedena nová dávka, tzv. pastelkovná, tedy příspěvek na školní pomůcky, určený dětem nastupujícím do první třídy. Ten byl však poskytnut pouze v roce 2007.

K zásadním změnám v systému státní sociální podpory došlo od 1. ledna 2008, kdy nabyl účinnosti zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů. U dávek testovaných se snížil jejich osobní rozsah, tj. počet osob, které na ně mají nárok. Dále se změnil výpočet výše dávek – s výjimkou sociálního příplatku a dvou dávek pěstounské péče – ty dále nebyly odvozeny od částek životního minima, ale stanoveny pevnou absolutní částkou. Co se týká naší problematiky, významné je především snížení dávky porodního, změna koncepce rodičovského příspěvku (nadále začal být poskytován v

⁹⁴čerpáno z webu Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky:

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=3&ct=840&ct1=0> , s.21-22, 13:20, 13.3.2013

tzv. vícerychlostní struktury ve zvýšené, základní a snížené výměře na základě volby rodiče) a byl zrušen výše uvedený příspěvek na školní pomůcky. Tato opatření byla učiněna v souvislosti s reformou veřejných financí a směřují především ke snížení mandatorních výdajů.

Zákonem č.347/2010 Sb. došlo s účinností od 1. ledna 2011 ke zrušení sociálního příplatku, s výjimkou nároku rodin se zdravotně postiženým rodičem nebo dítětem, kde formou přechodných ustanovení tato dávka náležela ještě do 31.prosince 2011.⁹⁵

Dávky péčovské péče jsou od 1. ledna 2013 přesunuty do jiného právního předpisu, nyní je upravuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

4.2.1. Životní minimum

Jelikož při zjišťování nároku na dávky, které zabezpečují adresnou pomoc rodinám s dětmi ve stanovených sociálních situacích (zejména u přídatku na dítě a porodného) je využíváno životního minima, musíme pojem nejprve definovat. Jedná se o minimální společensky uznanou hranici peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb. Je upraveno zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu⁹⁶, v platném znění. Platné částky životního a existenčního minima jsou stanoveny nařízením vlády č. 409/2011 Sb., o zvýšení částek životního minima a existenčního minima.

K počátku roku 2013 tak můžeme spočítat výši životního minima rodiny s malými dětmi. Jako model vezmeme rodiče a dvě děti ve věku 1 a 5 let. Dostaneme se tak k výpočtu: $3\ 140+2\ 830+(2 \times 17\ 40)$ ⁹⁷, což odpovídá částce 9 450 Kč.

⁹⁵ TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, s.254-258; BŘESKÁ, N., BURDOVÁ, E., VRÁNOVÁ, L.. *Státní sociální podpora*. 14. aktualizované a doplněné vydání. Olomouc: Nakladatelství ANAG, 2012,s.7-11

⁹⁶ Pro úplnost dodávám, že existenční minimum je minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Tento institut byl vedle životního minima zaveden z důvodu větší motivace pro dospělé osoby v hmotné nouzi. Existenční minimum nelze použít u nezaopatřeného dítěte, u poživatele starobního důchodu, u osoby invalidní ve třetím stupni a u osoby starší 68 let.; čerpáno z webu MPSV, Životní a existenční minimum: <http://www.mpsv.cz/cs/11852> 12:20, 15.3.2013

⁹⁷ Za první dospělou osobu v domácnosti, druhou a dvě děti do 6 let čerpáno z webu MPSV, Životní a existenční minimum: <http://www.mpsv.cz/cs/11852> 12:20, 15.3.2013

4.2.2. Sociální příplatek

Ač jde o dávku již zaniklou, měla v posledních nejméně patnácti letech svůj zásadní význam.

Vznikl transformací vyrovnávacího příspěvku v roce 1995 a stal se „druhým přídatkem na dítě“. Šlo o další navýšení pomoci rodinám s dětmi, jež bylo závislé na příjmu rodiny a péči minimálně o jedno nezaopatřené dítě. Tato dávka u rodin s nízkými příjmy převyšovala výši přídatku na dítě a stala se základním prvkem nového systému sociálního zabezpečení, jež vznikl v souvislosti s přijetím zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře.

Krom kompenzace nízkých příjmů bylo jeho funkcí také nahradit zvýšené potřeby dětí v neúplných rodinách a zejména dětí zdravotně postižených, kde byla dávka zvýšena.⁹⁸

Hranice příjmu v rodině, která pro získání sociálního příplatku nesměla být překročena, se pohybovala od 1,6násobku životního minima rodiny roku 1995 do dvojnásobku životního minima v době jeho zániku, tj. do 31. prosince 2011.

Koncepce se časem změnila, až zmizel úplně. Původní podmínka testování příjmu a alespoň jednoho nezaopatřeného dítěte platila do 31. prosince 2010. Původně měl být k 1. lednu následujícího roku úplně zrušen, ale nakonec se prosadilo jeho ponechání do konce roku 2011 pro rodiny s dítětem zdravotně postiženým. Výše se měnila v závislosti na věku dítěte, po 1. lednu 2011 dále dle stupně jeho zdravotního postižení.

Zákon č. 315/2011 Sb. tak definitivně vymazal sociální příplatek z našeho právního řádu, stalo se tak v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí. V důvodové zprávě předkladatel vysvětluje jeho zrušení především nárůstem počtu nesezdaných párů a matek, jež otce dítěte záměrně neuvádějí právě z důvodu získání co nejvyšší možné finanční podpory od státu: *„Není možné, aby stát na sebe automaticky přenášel např. vyživovací povinnost rodičů a zvýhodňoval tak nesezdané páry na úkor sezdaných. Navíc k zabránění sociálního*

⁹⁸ SIROVÁTKA, T. a kol., Česká sociální politika na prahu 21.století: efektivnost, selhávání, legitimita, Masarykova univerzita v Brně, 2000,s.59

vyločení určitých sociálních skupin našeho obyvatelstva, mezi něž bezesporu matky samoživitelky patří, je určen zákon o pomoci v hmotné nouzi.“⁹⁹

4.2.3. Přídavek na dítě

Jde o základní, dlouhodobou dávku, jež rodinám pomáhá krýt náklady, spojené s výchovou a výživou nezaopatřených dětí. Nárok na přídavek na dítě má dnes nezaopatřené dítě, které žije v rodině, jejíž rozhodný příjem je nižší než 2,4násobek částky životního minima rodiny. Pro nárok na dávku se posuzuje příjem za předchozí kalendářní rok, za příjem se považuje i rodičovský příspěvek. Přídavek je vyplácen ve třech výších podle věku nezaopatřeného dítěte. Děti do šesti let tak dostanou 500 Kč, od šesti do patnácti pak 610 Kč, starší až do šestadvaceti let 700 Kč.¹⁰⁰

Na přídavky má po dovršení 18 let nárok samo dítě, které je začne pobírat, samozřejmě za splnění výše uvedených podmínek. Do dosažení jeho zletilosti žádá o přídavek zákonný zástupce dítěte, poté samo dítě. Samotná dávka se vyplácí tomu, kdo má dítě v přímém zaopatření, tedy kdo o něj osobně pečuje (zákonný zástupce, soudem stanovený opatrovník, pěstoun, ústav sociální péče apod.).

Stejná koncepce zde nebyla vždy, na počátku 21. století byl ještě přídavek na dítě poskytován ve třech úrovních v závislosti na výši příjmu rodiny v předchozím kalendářním roce. Výše přídavku se pak stanovila dle násobku životního minima rodiny s daným koeficientem a věku dítěte.

Nejviditelnější je to v tabulce¹⁰¹:

Věk dítěte	Výše příjmu rodiny			
	Do 1,10 ŽMR ¹⁰²	Od 1,10 do 1,80 ŽMR	Od 1,80 do 3,00 ŽMR	Nad 3,00 ŽMR
Do 6 let	541	474	237	0
6-10 let	605	530	265	0
10-15 let	714	625	313	0
15-26 let	784	686	343	0

⁹⁹ Sněmovní tisk 315/0, s.31, čerpáno z webu Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=315&CT1=0>, 10:55, 15.3.2013

¹⁰⁰ §17 a násl.ZSSP

¹⁰¹ KREBS, V., PRŮŠA, I. *Státní sociální podpora*, 1.vydání, Grada, Praha, 2002, s.24-25

¹⁰² ŽMR= životní minimum celé rodiny; tedy pokud se veškeré příjmy rodiny pohybují do 1,1 násobku jejího životního minima

Krom stanoveného způsobu výpočtu se měnila také výše dávky a rozpětí koeficientů. V roce 2007, po novele ZSSP, jež byl změněn zákonem č.112/2006 Sb., rodina mohla získat přídavek ve zvýšené, základní nebo snížené výměře dle výše rozhodného příjmu v rodině a součinu částky životního minima s koeficientem 1,5, 2,4 nebo 4,00.¹⁰³

Až od 1. ledna 2008 platí jednotná úprava, a sice že nárok na přídavek má nezaopatřené dítě, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40.¹⁰⁴

Sociálně orientovaná vláda Jiřího Paroubka v zákoně č.326/2009 Sb., o podpoře sociální stability a hospodářského růstu krátce dávku zvýšila, v souvislosti s tzv. protikrizovými opatřeními. Poslanecká sněmovna tak schválila zvýšení přídavku na dítě o 50 Kč měsíčně. Současně rozšířila okruh nezaopatřených dětí, které měly na přídavek nárok. Nově tak pobíraly přídavek rodiny s příjmem do 2,5 násobku životního minima. Obě tato opatření však platila pouze po omezenou dobu, a to od 1. července 2009 do 31. prosince 2010. Poté se jak výše, tak i okruh osob vrátili na původní úroveň, kde se drží do dnešního dne.¹⁰⁵

Pro srovnání úpravy z roku 2000 a dnešní, je ideální spočítat nárok přídavku na dítě pro konkrétní rodinu. Aby byl výpočet objektivní, musíme přesně stanovit příjmy rodiny tak, abychom je mohli srovnat. K tomu jsou ideální hodnoty ČSÚ stanovující průměrnou mzdu. Vezměme si příklad, kdy by otec čtyřčlenné rodiny s dvěma dětmi ve věku 3 a 5 let vydělával dvě třetiny průměrné mzdy. Matka by pak dosáhla na polovinu průměrné mzdy v daném roce v České republice. Pro rok 2000 by tak otec získal 8 971 Kč měsíčně, matka 6 729 Kč¹⁰⁶. Pokud by tedy byli oba takto výdělečně činní:

$$\text{Životní minimum rodiny} = (1\,690 \times 2) + (2\,320 \times 2)^{107} + 2\,880^{108} = 10\,760 \text{ Kč}$$

Příjmy rodiny jsou 15 700, což je 1,5 násobek jejich životního minima. Dostali by tedy za každé dítě 474 Kč. Jestliže by manželka nechodila do zaměstnání a pobírala

¹⁰³ §17 ZSSP, ve znění zákona č.112/2006 Sb.

¹⁰⁴ §17 ZSSP, ve znění zákona č.261/2007 Sb.

¹⁰⁵ §18 zákona č.326/2009 Sb., o podpoře sociální stability a hospodářského růstu

¹⁰⁶ Průměrná mzda v nepodnikatelském sektoru v roce 2000 byla 13457Kč

¹⁰⁷ Částka k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb občana pro dítě do šesti let = 1 690 Kč, pro dospělého = 2 320 Kč, zákon o životním minimu ve znění k 1.1.2000

¹⁰⁸ Částka určená k zajištění nezbytných nákladů na domácnost pro čtyřčlennou rodinu

rodičovský příspěvek, který jí v roce 2000 náležel ve výši 2 552 Kč¹⁰⁹, měli by nárok na vyšší příspěvky na děti a to již 541 Kč za každého potomka do 6 let.¹¹⁰

Jak jsem již uvedla v kapitole 4.3.1. životní minimum rodiny s dvěma malými dětmi (tedy konkrétně 1 a 5 let) je dnes 9 450 Kč. Pokud by jejich příjmy dosahovali také výše dvě třetiny průměrné mzdy pro otce a polovinu průměrné mzdy pro matku, dostali bychom se na částku 28 273 Kč¹¹¹, což ovšem představuje 3 násobek životního minima, nárok na přídavky na děti již tedy nemají. Pokud by byla manželka na rodičovské dovolené a pobírala pouze rodičovský příspěvek ve výši 7 095 Kč měsíčně¹¹², stále by na dávku těsně nedosáhli. Jejich příjem by byl 2,5 násobkem životního minima. Z toho je jasně vidět, že v současnosti je přídavek na děti vytvořen především pro rodinu s nižšími příjmy, dosahující maximálně (pokud počítáme s výše uvedeným modelem – dvě děti do šesti let, oba rodiče) 23 252 Kč měsíčně. V takovém případě by rodině náleželo 500 Kč za každé dítě do 6 let věku.

Vzhledem k výpočtům je jasně vidět, jak velký význam měla dávka v minulosti. Tehdy znamenala pro rodinu poměrně důležitý příjem, např. v roce 2005 dosáhlo na příspěvek 84% rodin s nezaopatřenými dětmi.¹¹³

Dnes je situace opačná - průměrná mzda za posledních 12 let vzrostla o 86%, kdežto přídavek na dítě, za stejných podmínek, buď rodině nenáleží vůbec (zpravidla pokud jsou oba rodiče zaměstnaní) nebo je nyní o 8% nižší (jestliže by nárok získali).

4.2.4. Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek je peněžitá opakující se obligatorní dávka státní sociální podpory, jejímž účelem je zlepšit podmínky rodin pečujících o malé děti.

Správný rozvoj osobnosti dítěte může nejlépe zajistit dobré rodinné prostředí a péče rodičů, zejména matky. Rozbory zaměstnanosti matek malých dětí ovšem ukazují, že jejich ekonomická činnost je – vzhledem k časté nemocnosti malých dětí –

¹⁰⁹ Viz níže v kapitole 4.2.4.

¹¹⁰ KREBS, V., PRŮŠA, L. *Státní sociální podpora*, 1. vydání, Grada, Praha, 2002, s. 24-25

¹¹¹ V nepodnikatelské sféře; čerpáno z webu ČSÚ: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pmz_cr
Tab. Průměrná hrubá měsíční mzda - na přepočtené počty (podnikatelská, nepodnikatelská sféra) k 18:30, 11.03.2013; průměrná mzda za první tři čtvrtletí roku 2012 byla 24 233 Kč

¹¹² Vycházím-li z předpokladu, že se rozhodla čerpat rodičovský příspěvek po dobu 31 měsíců (28 týdnů pobírala peněžitou peněz v mateřství, 8 týdnů před porodem, 20 po porodu), $220\,000 / 31 = 7095$ Kč – viz kapitola o rodičovském příspěvku – 4.2.4.

¹¹³ MPSV 2005, Koncepce rodinné politiky, http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf, s. 20, 20:45 11.3.2013

problematická a působí často zaměstnavatelům potíže, které mnohdy vedou až k jejich nechuti je zaměstnávat. Z těchto důvodů je rodičovský příspěvek dávkou nejen velmi důležitou, ale zároveň i oprávněnými rodiči často pobíranou.¹¹⁴

Je poskytován bez ohledu na výši příjmu, jde tedy o dávku netestovanou. Stát se jím podílí na nákladech potřebných k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb rodiče v době, kdy osobně celodenně pečuje o malé dítě.¹¹⁵

První podobnou dávkou, jež měla pomoci rodinám s malými dětmi, byl mateřský příspěvek, který zaujímal v našem právním řádu místo od roku 1969 až do roku 1990. Jak již z názvu vyplývá, byl (až na výjimky, jež stanovoval zákon), poskytován pouze ženám.

Zákon č. 117/1995 Sb. stanovil, že nárok na příspěvek má rodič, který osobně celodenně a řádně pečuje o minimálně jedno dítě ve věku do čtyř let, nebo do sedmi let, jestliže šlo o dítě dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené. Rodič v době péče o toto dítě nesměl mít v příslušném kalendářním měsíci nárok na příjem z výdělečné činnosti, nesměl pobírat dávky nemocenského pojištění nahrazující příjem, hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání nebo příspěvky náležející občanům se změněnou pracovní schopností v době jejich pracovní rehabilitace. Měl-li rodič sjednanou závislou činnost na maximálně dvě hodiny denně nebo jeho čistý příjem nepřesahoval částku na jeho vlastní životní potřeby, mohl pobírat rodičovský příspěvek také. Pokud šlo o rodiče, jenž byl osobou samostatně výdělečně činnou, náležel mu tento příspěvek jen v měsíci, kdy nebyl povinen platit zálohu na důchodové zabezpečení a zároveň nebyl výdělečně činný.¹¹⁶

Výše rodičovského příspěvku tehdy činila za kalendářní měsíc součin částky na osobní potřeby rodiče a koeficientu 1,10.¹¹⁷

Jestliže se dostaneme na počátek 21. století, bylo nově zavedeno, že pokud druhý z rodičů měl po celý kalendářní měsíc nárok na peněžitou pomoc v mateřství, ztrácí po tu dobu nárok na rodičovský příspěvek.

¹¹⁴TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, s. 269

¹¹⁵TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, s. 270

¹¹⁶ZSSP, ve znění účinném od 1. 10. 1995.

¹¹⁷ZSSP, ve znění účinném od 1. 10. 1995. § 32 odst. 1.

Od 1. října 2001 se s příchodem novely ZSSP¹¹⁸ zmírnily podmínky pro poskytnutí příspěvku pracujícím rodičům. Dosud měl rodič možnost vykonávat výdělečnou činnost pouze v případě, že čistý zisk z této činnosti nepřevyšoval částku jeho životního minima. Nově bylo umožněno pracovat déle, a to až do dosažení příjmu, jenž odpovídal 1,5 násobku částky na osobní potřeby rodiče. Také se zvýšil počet dnů, po které mohlo dítě navštěvovat předškolní zařízení. Z dosavadních tří dnů v měsíci na pět.¹¹⁹

Pro rodiče se jistě stal významný zákon č. 453/2003 Sb., který s účinností od 1. ledna 2004 zavedl, že příjem rodiče se již dále nebude sledovat a on tak může být výdělečně činný, aniž by ztratil nárok na rodičovský příspěvek.

Nově došlo k navýšení koeficientu k výpočtu příspěvku z 1,10 na 1,54 a výše tedy činila za kalendářní měsíc součin částky na osobní potřeby oprávněného rodiče a tohoto koeficientu.¹²⁰

Zásadní změna koncepce rodičovského příspěvku se váže k roku 2007. Zákon č. 112/2006 Sb., účinný od 1. ledna 2007 stanovil, že: „*Výše rodičovského příspěvku za kalendářní měsíc činí od 1. ledna do 31. prosince kalendářního roku částku odpovídající 40 % průměrné měsíční mzdy v nepodnikatelské sféře dosažené podle zveřejněných údajů Českého statistického úřadu za kalendářní rok, který o 2 roky předchází kalendářnímu roku, v němž se rodičovský příspěvek poskytuje. Tuto částku vyhláší Ministerstvo práce a sociálních věcí ve Sbírce zákonů sdělením.*“¹²¹ Tímto se tedy zrušily koeficienty k výpočtu dávky. Jestliže rodič pobírající rodičovský příspěvek měl zároveň po celý kalendářní měsíc nárok na peněžitou pomoc v mateřství nebo nemocenské poskytované v souvislosti s porodem, jejichž výše byla nižší než výše rodičovského příspěvku, měl rodič nárok na rodičovský příspěvek ve výši rozdílu mezi těmito dvěma částkami.

Pokud rodič pobíral rodičovský příspěvek na dítě, jemuž zároveň náležel příspěvek na péči, pak v tom kalendářním měsíci, na který připadal příspěvek na péči alespoň po část měsíce, náležel rodičovský příspěvek ve výši jedné poloviny příspěvku, nejméně však ve výši rozdílu mezi příspěvkem rodičovským a příspěvkem na péči.¹²²

¹¹⁸ Zákon č. 271/2001 Sb.

¹¹⁹ ZSSP, ve znění zákona č. 271/2001 Sb.

¹²⁰ ZSSP, ve znění zákona č. 237/2004 Sb.

¹²¹ ZSSP ve znění zákona č. 112/2006 Sb.

¹²² ZSSP, ve znění zákona č. 585/2006 Sb.

S účinností od 1. ledna 2008 došlo k další zásadní koncepční změně. Hlavním převratem je skutečnost, že rodič může dávku čerpat v tzv. vícerychlostní struktuře a tomu odpovídajících třech výměrách stanovených v pevných částkách.

„Nově zavedený systém tzv. třírychlostního čerpání rodičovského příspěvku umožňuje větší svobodu volby rodičů vybrat takový model péče o děti, který nejlépe vyhovuje jejich potřebám, vytváří podmínky pro pružnější skloubení pracovní dráhy s výchovou malých dětí a v konečné fázi odpovídá moderním mezinárodním trendům péče o děti.“¹²³

Rodič měl pouze jednu možnost k rozhodnutí, zda bude čerpat příspěvek do dvou, tří nebo čtyř let věku dítěte, zpětně již nebylo možné to měnit. Na výběr byly dány tři varianty s pevnými měsíčními sazbami:

- zvýšená výměra – 11 400 Kč měsíčně,
- základní výměra – 7 600 Kč měsíčně,
- snížená výměra – 3 800 Kč měsíčně.¹²⁴

Aby mohl rodič dostávat nejvyšší možnou částku, tedy dvouletou variantu, musel splňovat ještě podmínku, že mu vznikl nárok na peněžitou pomoc v mateřství ve výši nejméně 380,- Kč za kalendářní den a tento způsob pobírání příspěvku si zvolil nejpozději do konce kalendářního měsíce po měsíci, v němž dítě dosáhlo 22 týdnů života (31 týdnů života v případě, že se narodilo více dětí současně). Daná čísla mají svůj význam – právě do dosaženého 22., resp. 31. týdne věku dítěte byla matce obvykle vyplácena peněžitá pomoc v mateřství. Oprávněným rodičem mohl být i muž. Vybral-li si rodič tuto možnost, obdržel celkově 216 600 Kč.¹²⁵

Ten, kdo si nezvolil předchozí variantu, mohl si zvolit čerpání příspěvku do tří let věku dítěte v základní výměře. Nutně ovšem musel mít nárok na peněžitou pomoc v mateřství (konkrétní potřebná výše stanovena nebyla, stačilo, že nárok na tuto dávku existoval) nebo na nemocenské dávky v souvislosti s porodem dítěte. Volbu bylo třeba provést nejpozději do konce kalendářního měsíce, v němž dítě dosáhlo 21 měsíců ži-

¹²³Noviny MPSV: Průvodce změnami sociálního systému od 1. ledna 2008. Státní sociální podpora – Rodičovský příspěvek. *Práce a sociální politika*. 2007, roč. 4, č. 12, s. 2.; dostupné na: <http://sssfno.cz/soubory/dokumenty/pruvodce-zmenami-socialniho-systemu-od-1-1-2008.pdf> , 13:30 15.4.2013

¹²⁴Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění zákona č. 261/2007 Sb.

¹²⁵Noviny MPSV: Průvodce změnami sociálního systému od 1. ledna 2008. Státní sociální podpora – Rodičovský příspěvek. *Práce a sociální politika*. 2007, roč. 4, č. 12, s. 2.; dostupné na: <http://sssfno.cz/soubory/dokumenty/pruvodce-zmenami-socialniho-systemu-od-1-1-2008.pdf> , 13:30 15.4.2013.

vota. Do této doby byl automaticky poskytován příspěvek v základní výměře, jestliže rodič nesplňoval podmínky pro nárok na příspěvek ve zvýšené výměře.¹²⁶ Celkový objem čerpání rodičovského příspěvku v tomto případě činil 235 600 Kč.

Nesplnil-li oprávněný rodič podmínky pro žádnou z předchozích možností, čerpal rodičovský příspěvek ve snížené výměře, a to až do čtyř let věku dítěte. Tato varianta nastávala automaticky, jestliže si rodič nezvolil zvýšenou ani základní výměru anebo tehdy, kdy neměl nárok na peněžitou pomoc v mateřství a tudíž ani možnost volbu provést. Do 21 měsíců života dítěte se přitom poskytoval rodičovský příspěvek v základní výměře, po tomto měsíci již ve snížené. V případě pomalejšího čerpání činila celková výše příspěvku 224 200 Kč.

Další změny pak nastaly od 1. ledna 2011, kdy vstoupila v platnost opatření, která podle úmyslu vlády měla zabránit dalšímu zadlužování státu a celkově přispět ke snížení státního dluhu¹²⁷.

V oblasti rodičovského příspěvku mělo dojít ke sjednocení částky vyplácené ve dvouleté a čtyřleté variantě – alespoň tak se dohodli koaliční partneři (ODS, TOP 09 a Věci veřejné) v koaliční smlouvě. Přes řadu návrhů se nakonec uplatnil model, kde se neměnila měsíční výše příspěvku. Cílem bylo uspořit na celkovém objemu vyplacených dávek tím, že se změní délka pobírání základní a snížené výměry rodičovského příspěvku. U rodičovského příspěvku tak byla základní výměra ve výši 7 600 Kč vyplácena 9 měsíců a snížená výměra ve výši 3 800 Kč 39 měsíců. Celková částka pro jednu rodinu tak činila u dvouleté i čtyřleté varianty shodně 216 600 Kč.

Posunul se také rozhodný moment pro volbu tříleté varianty čerpání. Nově si musel rodič vybrat nejpozději do dovršení 9. měsíce věku dítěte. S tím bylo také nutné zavést přechodné opatření, aby nedocházelo k nespravedlivostem a nejasnostem: *„Jestliže rodič, který má nárok na rodičovský příspěvek, pečuje o dítě zakládající nárok na rodičovský příspěvek, které je ke dni 1. ledna 2011 starší 10 měsíců života, ale mladší 23 měsíců života, může nejpozději do konce února 2011 provést volbu čerpání rodičovského příspěvku v základní výměře.“*¹²⁸

¹²⁶ ZSSP, ve znění zákona č. 261/2007 Sb.

¹²⁷ Zejména pak zákon č. 347/2010 Sb.

¹²⁸ Zákon č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí. Čl. VIII, odst. 3.

Od roku 2012 platí jednotný strop 220 000 Kč nezávisle na délce čerpání (v úhrnu za celou dobu pobírání rodičovského příspěvku na jedno dítě). Skončilo dosavadní rozdělení rodičovského příspěvku na tři různě dlouhé varianty, mezi nimiž nešlo přecházet. Nárok na rodičovský příspěvek má rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině.

Nyní si tak lze zvolit v zásadě jakoukoliv délku čerpání, která je ohraničena jen čtyřmi lety.

Výše příspěvku však je omezena 70 procenty předchozího vyměřovacího základu, maximálně 11 500 Kč měsíčně. Má se tím zamezit situaci, kdy by některé matky dostávaly od státu více peněz, než si předtím vydělávaly v zaměstnání.

Rychlost čerpání a tedy i výši měsíčního příspěvku si mohou rodiče opakovaně měnit podle aktuálních potřeb, nejvýše ovšem jednou za čtvrt roku.

Od roku 2012 skončilo také dřívější omezení pro ty, kdo chtějí pobírat rodičovský příspěvek a přitom dávat dítě do školky či do jeslí. Rodičům dětí starších dvou let je rodičovský příspěvek poskytován bez ohledu na délku pobytu v zařízení péče o dítě. U dětí mladších dvou let platí, že nechtějí-li rodiče přijít o příspěvek, může navštěvovat jesle, mateřskou školu nebo jiné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu nepřevyšujícím 46 hodin v kalendářním měsíci.

4.2.5. Příspěvek na bydlení

Touto dávkou stát přispívá na náklady na bydlení rodinám (a to nejen těm s nezaopatřenými dětmi) a jednotlivcům s nízkými příjmy. Nárok na příspěvek na bydlení má vlastník nebo nájemce bytu přihlášený v bytě k trvalému pobytu, jestliže 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny nestačí k pokrytí nákladů na bydlení a zároveň těchto 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny je nižší než příslušné normativní náklady stanovené zákonem.

Na příspěvek má nárok také nájemce či uživatel družstevního bytu, pokud jeho sociálně únosné náklady na bydlení nebudou stačit k pokrytí skutečných nákladů na bydlení.

Za rodinu se pak pro účely této dávky považují všechny osoby, jež jsou v témže bytě hlášeny k trvalému pobytu¹²⁹.

¹²⁹ Srov. §7 odst.5 ZSSP

Výplata příspěvku na bydlení je časově omezena na 84 měsíce v období posledních 10 kalendářních let. Toto omezení neplatí pro domácnosti sestávající výlučně z osob starších 70 let a pro osoby se zdravotním postižením, které bydlí v pro ně postavených nebo upravených bytech.

Výše příspěvku se pak stanoví jako rozdíl mezi normativními náklady na bydlení a násobkem rozhodného příjmu rodiny a koeficientu 0,3 (0,35).

Normativní náklady jsou stanoveny pouze jako horní hranice přiměřených nákladů na bydlení, do které stát občanům přispívá. Jsou propočítány na přiměřené velikosti bytů pro patřičný počet osob v nich trvale bydlících, které jsou stanoveny podle platné technické normy ČSN (Technická norma ČSN 73 4301 Obytné budovy) a podle statistického šetření o velikosti bytů.¹³⁰

Zkusme si uvést dávku do praxe – počítejme, že náklady na bydlení rodiny s dvěma malými dětmi v Praze jsou například 10 000 Kč, v nájemním bytě.¹³¹ Pokud by žena byla na rodičovské dovolené a pobírala rodičovský příspěvek ve výši 7 095 Kč, a otec rodiny by vydělával dvě třetiny průměrné mzdy zmiňované v kapitole 4.2.3. tj. 16 155 Kč¹³², náležel by jim příspěvek na bydlení ve výši 1 863¹³³. V případě, že by pracovala a získala vyšší příjem, už by na dávku nedosáhli. Opět se zde projevuje snaha o podporu výhradně sociálně slabších rodin.

Úprava z roku počátku tisíciletí byla ještě o něco komplikovanější, § 25 stanovoval: „*Výše příspěvku na bydlení činí za kalendářní měsíc rozdíl mezi částkou nákladů na domácnost rodiny a podílem, v jehož čitateli je součin částky nákladů na domácnost rodiny a rozhodného příjmu rodiny a ve jmenovateli součin částky životního minima rodiny a koeficientu 1,60*“¹³⁴

4.2.6. Porodné

Porodné je dávkou státní sociální podpory, kterou se rodině s nízkými příjmy jednorázově přispívá na náklady související s narozením prvního dítěte. Nárok na

¹³⁰ TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, s.266-268 ; KREBS,V.,PRŮŠA,L. *Státní sociální podpora*, 1.vydání, Grada, Praha, 2002,s.27

¹³¹ Normativní náklady určuje §26 ZSSP jako částku 18 307 Kč.

¹³² Průměrná mzda byla dle dat ČSÚ během prvních tří čtvrtletí roku 2012 24 233 Kč, 2/3 z ní jsou právě 16 155 Kč

¹³³ Celkový příjem rodiny by byl 23 250 Kč 10 000 – (23 250 x 0,35) = 1862, 5

¹³⁴ §25 ZSSP ve znění účinném od 1.7.1998-31.12.2006

porodné je kumulativně vázán dvěma podmínkami – narození živého dítěte a na stanovenou hranici příjmů v rodině, která v kalendářním čtvrtletí předcházejícím narození dítěte musí být nižší než 2,4násobek životního minima rodiny. Do rozhodného příjmu se nezapočítává rodičovský příspěvek a přídavek na dítě. Nárok na porodné má rovněž osoba, která převzala dítě mladší jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů, za stejných podmínek (rozhodný příjem rodiny do 2,4násobku životního minima, první dítě nebo současně narozené děti).

Výše porodného činí v roce 2013 13 000 Kč na první živě narozené dítě. Narodili se s prvním živě narozeným dítětem další živě narozené dítě nebo děti, výše porodného činí 19 500 Kč.

Maximální výše příjmů dvou dospělých osob, které se rozhodli mít dítě (není rozhodné, zda jsou manželé nebo ne), aby mohli porodné získat, je tak 18 503 Kč.

Dřívější úprava byla mnohem volnějši. Do 31. 12. 2010 platilo, že na porodné má nárok žena, která porodila dítě, případně otec dítěte při úmrtí rodičky¹³⁵.

V roce 2001 byla výše porodného pětinasobkem částky životního minima na osobní potřeby dítěte, pokud by se narodily dvě děti současně, dostali bychom se na šestinasobek a v případě 3 a více dětí, desetinásobek součtu částek životního minima těchto dětí¹³⁶. Řečeno konkrétními čísly, pro jedno dítě by to bylo 8 450 Kč, dvojčata by získala 20 280 Kč, trojčata 50 750 Kč.

Tato pravidla platila do 1. dubna 2006, kdy vstoupil v platnost zákon č. 113/2006 Sb., který novelizoval §46 ZSSP. V novém znění se tak měnily koeficienty na desetinásobek životního minima na osobní potřeby dítěte za jednočetný porod a patnáctinasobek při narození více dětí.

Další změna koeficientů přišla od 1. ledna 2007 na 11,10 pro jedno a 16,60 pro více dětí.

Novelou č. 261/2007 Sb. se ustálila jednotná částka 13 000 Kč na každé narozené dítě. Od 1. ledna 2011 pak platí současná, výše uvedená úprava.

¹³⁵ §44 ZSSP ve znění do 31.12.2010

¹³⁶ KREBS, V., PRŮŠA, L. *Státní sociální podpora*, 1. vydání, Grada, Praha, 2002, s. 32

4.2.7. Pohřebné

Účelem poslední dávky státní sociální potřeby, pohřebného, je přispět osobě, která má trvalý pobyt na území České republiky (nebo se za ní dle § 3 ZSSP považuje), na náklady spojené s pohřbem.

Ač to tak na první pohled nevypadá, jedná se vlastně o dávku, na níž má nárok právě rodina s dětmi. Jde totiž pouze o osoby, které vypraví pohřeb nezaopatřenému dítěti, nebo rodiči nezaopatřeného dítěte.

Je zde stanovena jedna částka, kterou lze vyplatit pouze jednou, přestože nárok může vzniknout více osobám, a to 5 000 Kč. Jde tedy pouze o příspěvek na náklady spojené s pohřbem. Přestože zákon obsahuje ustanovení zmocňující vládu ke zvýšení této dávky, a to v návaznosti na růst spotřebitelských cen zjišťovaných Českým statistickým úřadem, od účinnosti zákona č. 242/1997 Sb., jímž bylo zmocnění do zákona vloženo, ke zvýšení pohřebného nedošlo. Z původních 3 000 Kč, jež byly v ZSSP právě do roku 1997 tak vzrostla pouze na oněch 5 000 Kč, kde zůstává již šestnáctým rokem.

5. Podpora rodičů ve slučitelnosti rodiny a zaměstnání

Jak je zmíněno v úvodu, v posledních několika letech se jakožto vysoce aktuální téma v české společnosti diskutuje pokles porodnosti a krize rodiny jakožto tradiční instituce. Odborníci se zcela neshodují v názorech na to, proč došlo od poloviny 90. let k takovému obratu, nicméně, faktem zůstává, že jednou z okolností ovlivňujících pokles plodnosti, je problematika slučitelnosti práce a rodiny. Potřeba dvou příjmů v rodině je dnes ještě vyšší než kdy dříve. Dá se říci, že pro mnohé ženy představuje mateřství překážku v jejich profesní kariéře, protože to znamená opustit na nějakou dobu pracovní trh, což může mít pro ženu, a potažmo pro celou rodinu následky. Zaměstnanost žen je v České republice tradičně vysoká¹³⁷, téměř všechny pracují po celý svůj aktivní život jen s krátkou pauzou, kdy pečují o dítě v jeho nejmladším věku. A právě v této době mohou pocítovat dilema, jak nejlépe zajistit péči o rodinu a přitom nepřijít o jeden ze zdrojů příjmu rodiny či o návaznost ve vykonávaném zaměstnání. Pokud rodiče malých dětí chtějí ještě v průběhu rodičovské dovolené nastoupit do práce a nemají k dispozici příbuzné (nejčastěji prarodiče), kteří by jim pohlídali děti, mnoho možností jim nezbyvá

I politická scéna pochopila, že je nutno situaci řešit – ať už z důvodu propopulačních, tak ekonomických. Tomu odpovídají i prohlášení vlád, které již od roku 2002 obsahují závazky „*zlepšit slučitelnost profesních a rodičovských povinností tak, aby rodiče neztráceli v době rodičovské dovolené kontakt se svým povoláním a přitom se mohli věnovat i výchově dětí*“¹³⁸ nebo „*vytvořit takové sociálně ekonomické podmínky, které umožní ženám i mužům dobře skloubit péči o děti s uplatněním na trhu práce*“¹³⁹ i „*motivovat zaměstnavatele k zaměstnávání rodičů s dětmi*“¹⁴⁰

¹³⁷ ČR patří k zemím s vysokým počtem ekonomicky činných žen. Do začátku devadesátých let připadalo na 100 zaměstnanců 46 žen. V posledních letech došlo k mírnému poklesu, kdy na 100 zaměstnanců připadá cca 44 žen.- zdroj: BĚLINA, M. a kol. *Pracovní právo*. 5. doplněné a podstatně přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s.389

¹³⁸ Programové prohlášení vlády Vladimíra Špidly ze srpna 2002, s.19
http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vladimir-spidla/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf , 17:20, 17.3.2013

¹³⁹ Programové prohlášení vlády Stanislava roce ze srpna 2004, s.9 http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/stanislav-gross/Programove-prohlaseni-vlady-Ceske-republiky_1.pdf , 10:30, 19.3.2013

¹⁴⁰ Programové prohlášení vlády Miroslava Topolánka ze září 2006, s.5
http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/mirek-topolanek-1/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf , 10:45, 19.3.2013

Na evropské úrovni se rodinné politiky dotýká několik strategických dokumentů. Již v Lisabonské strategii¹⁴¹ najdeme zmínku o opatření rodinné politiky – denní péči o děti – uvedenou v části o modernizaci evropského sociálního modelu formou investic do lidských zdrojů a budováním aktivního sociálního státu. Podle této strategie by se měly státy EU snažit o posilování aspektů rovných příležitostí, včetně sladování pracovního a rodinného života pro zlepšení poskytování péče o děti¹⁴². Následně se péči o děti ve vazbě na Evropskou strategii zaměstnanosti zabývala Rada EU v Barceloně v roce 2002. Byly zde nastaveny „barcelonské cíle“ v poskytování denní péče o děti (90 % dětí ve věku 3 až 6 let a 33 % dětí mladší 3 let by mělo být umístěno v institucích denní péče o děti)¹⁴³. Tyto cíle se pak společně s důrazem na podporu mužů v pobírání rodičovského příspěvku objevily v Cestovní mapě k rovnosti mezi ženami a muži na roky 2006 až 2010¹⁴⁴. Podle tohoto dokumentu měly státy EU směřovat k dosažení barcelonských cílů za využití Strukturálních fondů EU.

Krom služeb péče o děti by zde hlavním nástrojem měla být dohoda a spolupráce se zaměstnavatelem. Je i v jeho zájmu, aby zkušení zaměstnanci / zaměstnankyně nevypadli z pracovního procesu na příliš dlouhou dobu.

5.1. Rodičovská dovolená

Základním institutem, jenž umožňuje rodičům vůbec mít potomky, aniž by se museli bát o ztrátu zaměstnání je samozřejmě institut rodičovské dovolené upravený zákonem č. 262/2006 Sb., zákoníkem práce (dále jen zákoník práce), konkrétně v ustanovení § 196.

Zaměstnavatel je povinen poskytnout zaměstnankyni a zaměstnanci na jejich žádost rodičovskou dovolenou, tj. omluvené pracovní volno bez nároku na náhradu mzdy¹⁴⁵. Rodičovskou dovolenou řadí zákoník práce mezi důležité osobní překážky v práci. Matce dítěte se poskytuje po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku 3 let. Rozsah čerpání rodičovské dovolené (ohraňčen pouze 3 roky věku dítěte) si určuje každý z rodičů sám

¹⁴¹ Presidency Conclusions: Lisbon European Council, 2000

¹⁴² Presidency Conclusions: Lisbon European Council, 2000

¹⁴³ Presidency Conclusions: Barcelona European Council, 2002

¹⁴⁴ „A Roadmap for equality between women and men“

¹⁴⁵ Hmotné zabezpečení rodiče je zajištěno institutem rodičovského příspěvku ze systému sociálního zabezpečení. O tom výše v kapitole 4.3.4

a zaměstnavatel je povinen mu rodičovskou dovolenou v požadovaném rozsahu poskytnout, neznamená to ovšem, že tak musí učinit od zákonem stanoveného počátku. Pracovní volno také nemusí být čerpáno do 3 let věku dítěte souvisle, zaměstnankyně nebo zaměstnanec mohou v době do dosažení tří let věku dítěte opakovaně požádat o čerpání rodičovské dovolené v kratším rozsahu a zaměstnavatel má povinnost jim takové čerpání pracovního volna umožnit¹⁴⁶.

V době čerpání rodičovské dovolené požívá zaměstnankyně a zaměstnanec ochrany před jednostranným rozvázáním pracovního poměru ze strany zaměstnavatele v rozsahu stanoveném v § 53–55 zákoníku práce. Zároveň zákon garantuje návrat na původní pracoviště a k původní práci. Není-li to možné proto, že původní práce odpadla nebo jeho pracoviště bylo zrušeno, zařadí ho zaměstnavatel podle pracovní smlouvy¹⁴⁷. Dalším specifickým přístupem je právo zaměstnance požádat zaměstnavatele o poskytnutí dovolené, tak aby navazovala bezprostředně na skončení rodičovské dovolené do doby, po kterou je zaměstnankyně oprávněna čerpat mateřskou dovolenou. Zaměstnavatel je povinen jeho žádosti vyhovět¹⁴⁸.

Ustanovení § 196 je uvedeno ve výčtu ustanovení obsažených v § 363 jako ustanovení, kterým se zapracovávají předpisy Evropské unie (srov. § 363 a 4b), tudíž je přísně kogentní. Těmi předpisy je především Směrnice Rady 2010/18/EU, jež ruší předchozí Směrnici 96/34/ES. Obě jsou „o Rámcové dohodě o rodičovské dovolené“. Garantují především rovnost mezi muži a ženami v rámci celé unie (viz.kapitola 1.3.1.).

5.1.1. Směrnice Rady (96/34/ES)¹⁴⁹

Jejím účelem bylo stanovit minimální požadavky usnadňující sladění rodičovských a pracovních povinností pracujících rodičů.¹⁵⁰ Krom jiného garantuje období volna v minimálním rozsahu tří měsíců (maximálně 8 let), pro matku nebo otce dítěte, v případě porodu i adopce či chrání zaměstnance proti propuštění ze zaměstnání z důvodů žádosti o, nebo nástupu na rodičovskou dovolenou.

¹⁴⁶ BĚLINA, M. a kol. *Pracovní právo*. 5. doplněné a podstatně přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s.787-789

¹⁴⁷ Viz.§47 zákoníku práce

¹⁴⁸ §217 odst. 5 zákoníku práce

¹⁴⁹ ze dne 3. června 1996 o Rámcové dohodě o rodičovské dovolené, uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a ETUC

¹⁵⁰ Obsah II. Článek 1 Směrnice 96/34/ES

5.1.2. Směrnice Rady (2010/18/EU)¹⁵¹

Také se vztahuje na všechny pracující muže a ženy, bez ohledu povahu pracovního vztahu (pracovníky se smlouvou na dobu neurčitou, na dobu určitou, pracovníky na částečný úvazek či osoby, které jsou v pracovněprávním vztahu s agenturou práce). Požaduje čerpání rodičovské dovolené maximálně do osmi let, ovšem minimální rozsah nyní činí čtyři měsíce.

Podmínky přístupu k rodičovské dovolené a prováděcí pravidla pak vymezuje zákon nebo kolektivní smlouva v jednotlivých členských státech. Ty pak mohou například přizpůsobit dovolenou potřebám rodičů a zaměstnavatelů a přiznat ji na celou pracovní dobu nebo na část pracovní doby, po částech nebo systémem časových úvěrů či schvalovat zvláštní opatření k uspokojení provozních a organizačních požadavků malých podniků apod.

5.2. *Úprava pracovní doby, možnosti částečných pracovních úvazků*

Obecně můžeme říci, že flexibilní formy práce mohou sloužit jako účinný nástroj kombinace pracovního a rodinného života. Typickou nejčastější skupinou, pro niž jsou určeny, tvoří matky, respektive rodiče, s malými dětmi. Jedná se vlastně o opatření ze strany zaměstnavatelů umožňující sladění obou sfér. Pokud jim nepomůže zákon (v případě těhotné ženy např. § 239 a násl. zákoníku práce), je zde nutná podpora ze strany (zpravidla) soukromého sektoru, tedy zaměstnavatelů.

Jednou z možností, kterou mají rodiče s malými dětmi je úprava pracovní doby dle zákoníku práce. V souladu s § 241 jmenovaného zákona je zaměstnavatel povinen přihlížet při zařazování zaměstnanců do směn též k potřebám zaměstnankyň a zaměstnanců pečujících o děti. Dané ustanovení je pro naši problematiku zásadní, jelikož garantuje v odst. 2, že *„požádá-li zaměstnankyně nebo zaměstnanec pečující o dítě mladší než 15 let, těhotná zaměstnankyně... o kratší pracovní dobu nebo jinou vhodnou úpravu stanovené týdenní pracovní doby, je zaměstnavatel povinen vyhovět žádosti, nebrání-li tomu vážné provozní důvody.“*

Odmítne-li zaměstnavatel vyhovět žádosti zaměstnance, má tento možnost domáhat se uspokojení svého práva u soudu. Zaměstnavatel by v případném soudním

¹⁵¹ ze dne 8. března 2010, kterou se provádí revidovaná rámcová dohoda o rodičovské dovolené uzavřená mezi organizacemi BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP a EKOS a zrušuje se směrnice 96/34/ES

sporou obstál jen tehdy, kdyby před soudem tvrdil a také prokázal vážné provozní důvody, které mu zabránily žádosti zaměstnance vyhovět. K dané problematice najedeme také adekvátní judikaturu. Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 612/2006 ze dne 5. června 2007, je při posuzování toho, jestli zaměstnavateli brání vážné provozní důvody, aby vyhověl žádosti zaměstnance o kratší pracovní dobu nebo jinou vhodnou úpravu stanovené týdenní pracovní doby, rozhodující především skutečnost, jaký (jak významný) by to byl zásah do provozu zaměstnavatele ve srovnání se stavem, kdy zaměstnanec pracuje (by pracoval) po stanovenou týdenní pracovní dobu. Pouze v případě, že by byl znemožněn, narušen nebo vážně ohrožen řádný provoz zaměstnavatele, lze dovodit, že vyhovění žádosti zaměstnance o kratší pracovní dobu nebo jinou vhodnou úpravu pracovní doby brání zaměstnavateli vážné provozní důvody.

Další ustanovení, konkrétně § 242 zákoníku práce pak garantuje kojící zaměstnankyni, kromě přestávek v práci zvláštní přestávky ke kojení. Započítávají se do pracovní doby a poskytuje se za ně náhrada mzdy ve výši průměrného výdělku. Zaměstnankyni, která pracuje po stanovenou týdenní pracovní dobu, přísluší na každé dítě do konce jednoho roku jeho věku dvě půlhodinové přestávky a v dalších třech měsících, tedy až do konce patnáctého měsíce věku dítěte, jedna půlhodinová přestávka za směnu. Pracuje-li zaměstnankyně po kratší pracovní dobu, avšak alespoň polovinu stanovené týdenní pracovní doby, přísluší jí pouze jedna půlhodinová přestávka, a to na každé dítě do konce jednoho roku jeho věku.

Ve snaze zabránit obcházení zvláštních pracovních podmínek těhotných zaměstnankyň a zaměstnankyň a zaměstnanců pečujících o děti poskytuje zákoník práce těmto zaměstnancům zvýšenou ochranu proti rozvázání pracovního poměru ze strany zaměstnavatele (viz. § 54 písm.a), písm b), § 55 odst.2 zákoníku práce)¹⁵².

Stejnou ochranu těhotným ženám a matkám s dětmi obsahoval také předešlý zákoník práce č.65/1965 Sb., ve svých ustanoveních § 156, resp. § 270. Zde je tedy zaměstnavatel povinován přímo zákonem k pomoci rodinám s malými dětmi.

Ovšem i na evropské úrovni je vidět, že problematika slučování práce a rodiny je již nějakou dobu žhavým tématem. Právě za účelem podpory rodin a rodinného života

¹⁵²BĚLINA, M. a kol. *Pracovní právo*. 5. doplněné a podstatně přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s.392-393

v důsledku nutnosti přizpůsobit se současné situaci rodin přijalo Evropské společenství rámcovou smlouvu uzavřenou mezi významnými pracovněprávními organizacemi¹⁵³ o rodičovském volnu, jejíž provádění zaručilo směrnicí Rady č. 96/34/ES, která je blíže rozebírána v předchozí kapitole.

Jejich úsilí bylo dále formalizováno ve Směrnici Rady č. 97/81/ES ze dne 15. prosince 1997, která se týká Rámcové dohody o práci na částečný úvazek uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a ETUC. Deklarují tak v preambuli jasný cíl sladit *„přístup k částečnému pracovnímu úvazku pro muže a ženy, aby se tak připravili na odchod do důchodu, sladili pracovní a rodinný život a využili možností vzdělávání a školení pro zlepšení svých schopností a možností postupu v zaměstnání k oboustrannému prospěchu zaměstnavatelů a zaměstnanců, a způsobem, který by napomohl rozvoji podniků.“*¹⁵⁴

Dle studií a statistický dat je v České republice oproti zemím ze západní Evropy nízký podíl pracujících žen na částečný úvazek. V roce 2005 pracovalo na částečný úvazek 4,9 % všech zaměstnaných (8,6 % žen a 2,1 % mužů), v roce 2006 5 %. Ve srovnání s EU u nás podíl lidí zaměstnaných na částečný úvazek vykazuje dlouhodobě klesající tendenci, v období 1994 – 2006 se snížil ze 7 % na 5 %.¹⁵⁵ V prvním čtvrtletí roku 2010 dosahoval 6,2 %, zatímco evropský průměr byl 19,3 %, což byl čtvrtý nejnižší podíl ze všech zemí Evropské unie¹⁵⁶.

Mezi zaměstnavateli převažuje názor, že například práce na zkrácený úvazek přináší výhody spíše zaměstnancům než zaměstnavatelům, tudíž nemají motivaci takové postupy prosazovat.¹⁵⁷

Používání částečných úvazků je pro podniky výhodné zejména v tom, že si jsou schopny udržet své klíčové zaměstnankyně i v době rodičovské dovolené. Podnikům ale schází větší podpora ze strany státu (zejména snížit byrokratickou náročnost).¹⁵⁸

¹⁵³ Přesně řečeno mezi UNICE (Svaz průmyslových a zaměstnavatelských konfederací Evropy), CEEP (Evropské středisko podniků s veřejnou účastí) a ETUC (Evropská odborová konfederace)

¹⁵⁴ TOMĚŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo Evropské unie*, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s.160-161

¹⁵⁵ KOTRUSOVÁ, M.: Flexibilita v zaměstnání jako nástroj větší harmonizace rodinných a profesních rolí v ČR (se zaměřením na částečné úvazky), příspěvek z konference „Komplexní rodinná politika jako prioritní státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?“ konané ve dnech 28. – 29. 11. 2006, viz. <http://www.mpsv.cz/cs/4013>, 9:55, 12.4.2013

¹⁵⁶ Na částečný úvazek pracuje v ČR jen 6 % lidí (Právo), <http://www.mpsv.cz/cs/9225>, 10:40, 12.4.2013

¹⁵⁷ Viz např. studie VÚPSV: HABERLOVÁ, V., KYZLINKOVÁ, R. *Rodinné potřeby zaměstnanců*, VÚPSV, v.v.i., 1. vydání, Praha 2009, s.57

Dalším způsobem, jak pomoci rodičům malých dětí je využít pružné pracovní doby dle § 85 zákoníku práce.

5.3. Práce vykonávaná z domova

Jednou z možností je také sjednat si, že pracovník nebude konat pro zaměstnavatele práci na pracovišti zaměstnavatele, ale za podmínek stanovených v pracovní smlouvě např. doma v pracovní době, kterou si zaměstnanec sám rozvrhne. Umožňuje to zaměstnancům pracovat po část týdne nebo po celou týdenní pracovní dobu z domova. Pracovní poměry takových zaměstnanců (tzv. "domáctí zaměstnanci") se řídí ustanoveními zákoníku práce. Existují zde ovšem odchylky od běžných pracovníků.

Za prvé se na tyto zaměstnance nevztahují úprava rozvržení pracovní doby, prostojů ani přerušení práce způsobené nepříznivými povětrnostními vlivy. Dále pak při důležitých osobních překážkách v práci jim nenáleží od zaměstnavatele náhrada mzdy nebo platu, nestanoví-li prováděcí předpis jinak (§ 199 odst. 2 zákoníku práce) nebo jde-li o náhradu mzdy nebo platu podle § 192 zákoníku práce. Ani jim nenáleží mzda nebo plat nebo náhradní volno za práci přesčas ani náhradní volno nebo náhrada mzdy anebo příplatek za práci ve svátek.¹⁵⁹

Přesto je to pro rodiče malého dítěte určitě přijatelné řešení, které ho může motivovat k zakládání rodiny a zároveň k předvedení dobrých pracovních výsledků. Na druhou stranu, existuje jen malé množství zaměstnání, které jsou skutečně možné plnohodnotně provozovat z domova.

Ve studii VÚPSV se dotazovaní zástupci podniků téměř jednomyslně shodli, že umožnit zaměstnancům pracovat z domova je pro firmu nevýhodné. Více než každý třetí zástupce dotazovaných podniků byl přesvědčen, že práce z domova je nevýhodná jak pro firmy, tak pro zaměstnance. Podniky, kde pracují alespoň někteří zaměstnanci z domova, však většinou tento způsob organizace práce hodnotily pozitivněji.¹⁶⁰

¹⁵⁸Sladování pracovního a rodinného života v České republice, http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/sladovani_pracovniho_a_rodinneho_zivota_v_cr20110602, 15:10, 20.3.2013

¹⁵⁹Webové stránky MPSV, Odbor 21: Slučitelnost profesních a rodinných rolí <http://www.mpsv.cz/cs/14472>, 13:45, 13.4.2013

¹⁶⁰HABERLOVÁ, V., KYZLINKOVÁ, R. *Rodinné potřeby zaměstnanců*, VÚPSV, v.v.i., 1. vydání, Praha 2009, s. 58

6. Služby péče o děti do 3 let

Dalším velmi důležitým nástrojem, který umožňuje rodinám s malými dětmi skloubit rodinný a pracovní život, je institucionální zabezpečení služeb pro malé děti. Nedílnou součástí podpory státu, která by zajistila snazší slučování profesního a rodinného života, by měla být také fungující a všem sociálním vrstvám dostupná síť předškolních zařízení pro děti (tj. především jeslí a mateřských škol), ale i alternativních forem denní péče o děti.

Podpora předškolních výchovných zařízení se dostala i do doporučení Evropské komise zaměřených na rodinnou politiku členských zemí EU. Byla provedena řada mezinárodních srovnání na téma účinných nástrojů rodinné a pronatalitní politiky. Stojí za zmínku, že podle studie OECD¹⁶¹ ukazují výsledky analýz z různých zemí velmi pozitivní efekt denní péče o malé děti, pokud splňuje co nejúplněji všechny základní podmínky - že je finančně i prostorově dostupná, že je organizovaná podle potřeb (zaměstnaných) rodičů a poskytuje služby v žádoucí kvalitě. Na základě simulačního modelu autoři porovnali efekty vybraných čtyř základních propopulačních opatření, jaké by mohly přinést v jednotlivých zemích¹⁶². Podle toho by v ČR pomohlo zejména zlepšení dostupnosti zařízení předškolní péče. Zřejmě se jedná i o péči o děti do 3 let, tedy o v ČR nepočtené jesle apod., protože využití mateřských škol je v evropském porovnání stále na dobré úrovni a jeho zvýšení je prakticky možné už jen v omezené míře. České republice bylo dále „doporučeno“ zvýšené využívání práce na zkrácený úvazek a snížení přímých nákladů na děti (pomocí dávek a daňových úlev).¹⁶³

Je důležité, aby zařízení pro děti do tří let měla určitou kvalitu, byla dostupná a vyhověla potřebám zaměstnaných rodičů. Na druhou stranu je možná ještě nutnější klást důraz na to, aby takové instituce nepoznamenaly negativně vývoj a socializaci dětí. Za nejvhodnější způsob zabezpečení takto malých dětí se považují rodinné formy péče. Níže nastíním možnosti, jež rodiče mohou využívat, v závislosti na svých finančních i místních podmínkách.

¹⁶¹ D'Addio, A.C., D'Ercole, M.M. (2005) ,Trends and Determinants of Fertility Rates in OECD Countries: The Role of Policies. OECD Social, Employment and Migration Papers., s.59

¹⁶²Přestože výsledky takových srovnání jsou nejednoznačné, vzhledem k odlišným vlivům v různých zemích a s tím souvisejících limitů komparace.

¹⁶³ KUCHAROVÁ,V., SVOBODOVÁ,K. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*, VÚPSV, Praha 2006, s.4

6.1. Jesle

Jesle reprezentují zařízení, která u nás tradičně zajišťovala komplexní a kvalitní kolektivní péči o děti ve věku 0 až 3 roky. Po roce 1989 ovšem došlo k výraznému úbytku takovýchto zařízení a míst v nich. V současné době je v celé České republice pouze 45 zařízení se 1425 místy¹⁶⁴, která jsou navíc regionálně značně nerovnoměrně rozmístěna (např. v Karlovarském a Libereckém kraji není žádné toto zařízení) a jsou koncentrována zejména do velkých měst. Zřizovateli jeslí jsou převážně obce či města, která v rámci výkonu své samostatné působnosti zřizují a provozují jesle jako své příspěvkové organizace nebo organizační složky obce, nejedná se však o jejich zákonnou povinnost.¹⁶⁵

Až do března 2012 upravovaly problematiku jeslí především zákon z roku 1966 č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, a vyhláška Ministerstva zdravotnictví ČR č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi. Při provozování jeslí jako nestátního zdravotnického zařízení se postupovalo v souladu se zákonem č. 160/1992 Sb., o zdravotní péči v nestátních zdravotnických zařízeních. Do loňského jara tedy spadaly jesle jako zdravotnická zařízení pod resort Ministerstva zdravotnictví.

Od 1. dubna 2012 se však platnost zákona č. 20/1966 Sb. zrušila. V důvodové zprávě k zákonu o zdravotních službách se jako důvod vyřazení jeslí ze sítě zdravotnických

zařízení uvádí, že Ministerstvo zdravotnictví nepovažuje za nezbytné, aby péče o všestranný rozvoj zdravých dětí do 3 let věku byla dále poskytována v režimu zdravotnického zařízení, tedy, aby zdravé děti pobývaly ve zdravotnickém zařízení.

Podle § 124 odst. 1 nového zákona o zdravotních službách č. 372/2011 Sb. se provozování jeslí jako zdravotnických zařízení podle dosavadních předpisů musí ukončit nejpozději do 31. března 2013. Po přechodnou dobu není dotčeno právo provozovat jesle jako doposud.

Krom výše uvedeného akutního nedostatku takovýchto zařízení je druhým problémem poplatek, který musí rodič uhradit. Vzhledem k tomu, že péče v jeslích je

¹⁶⁴Zdroj: Síť zdravotnických zařízení 2011. ÚZIS ČR, <http://www.uzis.cz/katalog/zdravotnicka-statistika/sit-zdravotnickych-zarizeni>, 13:30, 13.4.2013

¹⁶⁵ Informace z webu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, Jesle, http://www.vupsv.cz/index.php?p=cze_2a&site=default, 13:45, 13.4.2013

hrazena z rozpočtu zřizovatele, je zcela na něm, jaké stanoví za pobyt dětí v jeslích poplatky, tzn. péče v nich je poskytována za plnou nebo částečnou úhradu klienty. Cena jeslí se velmi liší, zpravidla se pohybují ve výši 800 – 4 500 Kč za měsíc¹⁶⁶, což si ne každá rodina může dovolit.

6.2. Soukromá zařízení provozovaná na základě živnostenského zákona

Jesle nejsou jedinou možností, jak poskytovat péči o malé děti. Náš právní řád umožňuje zajištění péče o děti také jako živnost, tj. jako soustavnou činnost provozovanou samostatně, vlastním jménem, na vlastní odpovědnost, za účelem dosažení zisku a za podmínek stanovených zákonem č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (dále živnostenský zákon). V přílohách zákona jsou pak uvedeny dvě možnosti, kterými lze provozovat zařízení péče o děti do tří let. Poplatky za obě níže uvedené služby jsou samozřejmě stanoveny pouze na komerční bázi, dané poskytovatelem.

6.2.1. Péče o dítě do 3 let v denním režimu

Živnostenský zákon vymezuje v Příloze č. 2 jako jednu z tzv. živností vázaných živnost označenou „Péče o dítě do 3 let v denním režimu“. Obsahovou náplň pak definuje nařízení vlády č. 278/2008 Sb., o obsahových náplních jednotlivých živností, resp. jeho Příloha č. 2: *„Výchovná péče o svěřené děti do tří let věku v denním nebo v celotýdenním režimu zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte. Zajišťování bezpečnosti a zdraví dětí, jejich pobytu na čerstvém vzduchu, stravování, spánku v odpovídajícím hygienickém prostředí a osobní hygieny dětí, včetně poskytování první pomoci.“*

Osoba, jež se rozhodla provozovat živnost vázanou, musí dále prokázat (vedle všeobecných podmínek provozování živnosti) odbornou způsobilost. Podmínku odborné způsobilosti pro živnost „Péče o dítě do 3 let v denním režimu“ prokáže osoba, která má odbornou způsobilost:

¹⁶⁶Webové stránky MPSV, Odbor 21: Slučitelnost profesních a rodinných rolí <http://www.mpsv.cz/cs/14472>, 13:45, 13.4.2013

- k výkonu povolání všeobecné sestry, zdravotnického asistenta, ošetrovatele, porodní asistentky nebo záchranáře podle zákona č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních, anebo k výkonu povolání sociálního pracovníka nebo pracovníka v sociálních službách podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Požadavek odborného vzdělání tak splňují rovněž osoby oprávněné k výkonu zdravotnického povolání pod odborným dohledem nebo přímým vedením (zdravotnický asistent, ošetrovatel), ale i osoby s jiným než zdravotnickým vzděláním (sociální pracovník, pracovník v sociálních službách).

Provozovatel živnosti „péče o dítě do 3 let v denním režimu“ je povinen dodržovat hygienické požadavky vyplývající ze zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a z provádějící vyhlášky k § 7 tohoto zákona. Tato vyhláška stanoví hygienické požadavky na prostorové podmínky, vybavení, provoz, osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, zásobování vodou a úklid a vztahuje se i na provozování živnosti péče o dítě do 3 let věku v denním režimu.

Velkou roli zde opět hraje cena takového soukromého zařízení a jeho dostupnost. Pro srovnání např. v Praze se ceny těchto zařízení pohybují nejméně mezi 6 a 10 000 Kč za měsíc¹⁶⁷. Je tedy jasné, že využití této pomoci si nemohou dovolit sociálně slabší rodiny.

6.2.2. Poskytování služeb pro rodinu a domácnost

„Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“ se řadí do oboru živnosti volné podle Přílohy č. 4 živnostenského zákona. Je zaměřena na poskytování služeb přímo v rodinách. Nevyžaduje prokázání žádné odborné způsobilosti, lze jí zajišťovat pouze „*příležitostné krátkodobé hlídání dětí (včetně dětí do tří let věku)*“¹⁶⁸ Tímto způsobem se poskytuje tzv. baby-sitting. Poplatek za takovou službu je samozřejmě stanoven provozovatelem na základě tržní situace. Nevyžadují se žádné zvláštní schopnosti či

¹⁶⁷ Viz. ceníky některých pražských soukromých zařízení dostupných na internetu: <http://www.cpapraha.cz/index.php>, <http://www.projesle.cz/ceny-nasich-sluzeb/>, <http://www.malickov-jesle.cz/index.php/cenik>

¹⁶⁸ Nařízení vlády č. 278/2008 Sb.: „*Poskytování služeb pro rodinu a domácnost, zejména zajišťování chodu domácnosti (vaření, úklid, praní, žehlení, péče o zahradu a podobně), individuální péče o děti nad tři roky věku v rodinách, příležitostné krátkodobé hlídání dětí (včetně dětí do tří let věku), péče o osoby vyžadující zvýšenou péči, obstarávání nákupů a jiných záležitostí souvisejících s chodem domácnosti a jiná obstaravatelská činnost. Obsahem činnosti není péče o děti do tří let věku v denním režimu, ostraha osob a objektů (osobní strážci, hlídači a podobně) a další činnosti související s chodem domácnosti, jež jsou předmětem živností řemeslných, vázaných a koncesovaných.*“

prokazování dovedností. To možná také odůvodňuje, proč o ten typ pomoci není velký zájem. Dle studie Kuchařové a Svobodové¹⁶⁹ využívalo placené soukromé osoby nebo agentury na hlídání dohromady necelá 2% domácností s malými dětmi.

6.3. Mateřská centra, dětská skupina

V České republice už téměř dvacet let působí mateřská centra jako neziskové organizace. Z právního pohledu se jedná především o občanská sdružení či organizace zřizované jinou právnickou osobou. Od roku 1995 se již začíná objevovat i právní forma obecně prospěšná společnost. S příchodem nového občanského zákoníku (dále NOZ) č. 89/2012 od ledna 2014 připadá v úvahu forma spolku dle § 214 a násl. NOZ.

Mateřská centra vznikají především jako společenství žen na mateřské dovolené. Jejich cílem je obecně uspokojení potřeb této sociální skupiny obyvatelstva. Jde o organizace, které jsou zřizovány většinou ženami na mateřské a rodičovské dovolené. Samotní uživatelé/uživatelky služeb se zároveň podílejí na samosprávě organizace a také zajišťují programy.¹⁷⁰ Vystupují pak také pod názvy klub maminek, rodičovské centrum apod.

Dne 22. srpna 2012 byl vládou schválen věcný záměr zákona o dětské skupině.¹⁷¹ Důvodem je především alarmující nedostatek míst v mateřských školkách a jeslích, z důvodů tzv. silných ročníků narozených v 70. letech 20.století a s tím souvisejícímu nárazovému zvýšení porodnosti. *„Pro Českou republiku je patrná nízká míra participace žen s malými dětmi na trhu práce, která je způsobena nedostatečnou možností využití flexibilních forem práce, nezájmem o obvykle hůře placené částečné úvazky, koncepcí institutu relativně dlouhé rodičovské dovolené spolu s celkovým nastavením systému dávek pro rodiny s malými dětmi, a v podstatné míře rovněž nedostatečnou, místně a finančně dostupnou, nabídkou služeb péče o děti.... Cílem opatření je v souladu s programovým prohlášením vlády zvýšit místní i cenovou dostupnost služeb péče o děti prostřednictvím zavedení nového typu služby hlídání a péče o dítě v dětské skupině, která upraví oblast péče o děti od šesti měsíců věku do za*

¹⁶⁹ KUCHAROVÁ, V., SVOBODOVÁ, K. *Sít' zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*, VÚPSV, Praha 2006, s. 38

¹⁷⁰ <http://www.materska-centra.cz/sit-mc-v-cr/co-jsou-mc/>

¹⁷¹ Blíže viz. Věcný záměr zákona o dětské skupině a změně souvisejících zákonů, http://www.mpsv.cz/files/clanky/13503/zamer_zakona.pdf, 14:20 20.4.2013

hájení povinné školní docházky dosud právně neregulovanou. ¹⁷²

Samo MPSV, které věcný záměr zákona připravovalo, šlo vzorem a první dětskou skupinu založilo: „*K 1. červenci 2011 otevřelo ministerstvo práce a sociálních věcí zařízení péče o děti svých zaměstnanců, tzv. dětskou skupinu. Je zde poskytována pravidelná služba péče o dítě s variabilní možností využití buď po celý týden, po část dne, nebo jen některé dny v týdnu. Tím je podporována možnost využití flexibilních forem pracovní doby a pracovního úvazku rodičů – zaměstnanců MPSV.*“ ¹⁷³

Jak z výše uvedeného vyplývá, jde o jakési mateřské školy určené především pro firmy a jejich zaměstnance. Jejich založení, co se týká administrativní, prostorové aj. náročnosti má být oproti klasickým soukromým jeslím či mateřským školám snazší. Pokud bude zaměstnavatel ochoten do takového zařízení investovat, a budou-li mu z toho plynout další výhody (např. daňové), jde bezpochyby o užitečné řešení pro všechny strany – zaměstnance, který se chce vrátit do práce, zaměstnavatele, jež nepřijde o zkušené pracovníky a stát, který nebude muset řešit sociální vyloučení rodiny, kde jsou rodiče (jeden či oba) s malými dětmi nezaměstnaní.

Jak již bylo řečeno, návrh věcného záměru zákona byl schválen usnesením vlády č. 607 ze dne 22. srpna 2012, kterým bylo zároveň uloženo vypracovat paragrafové znění návrhu zákona a předložit jej vládě do 31. března 2013. Nyní tedy můžeme jen čekat, jak se bude situace a podpora tohoto návrhu dále vyvíjet.

¹⁷² tamtéž, s.3

¹⁷³ Dětská skupina ministerstva práce a sociálních věcí“, tisková zpráva MPSV z 23. srpna 2011

7. Služby péče o předškolní děti do 7 let

7.1. Mateřské školy

V péči o děti od tří do šesti let věku jednoznačně dominuje systém mateřských škol. Při zřízení mateřské školy se vychází zejména z těchto právních předpisů:

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)¹⁷⁴, ve znění pozdějších předpisů
- Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých, ve znění vyhlášky 343/2009.Sb
- Vyhláška č. 268/2009 Sb., o technických požadavcích na stavby, ve znění vyhlášky č. 20/2012 Sb.
- Zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením, ve znění pozdějších předpisů

Podle výše zmiňovaného ustanovení §8 školského zákona může právnickou osobu, která vykonává činnost mateřské školy zřídit stát, kraj, obec nebo dobrovolný svazek obcí, jehož předmětem jsou úkoly v oblasti školství, a to ve formě školské právnické osoby nebo příspěvkové organizace, popř. organizační složky státu. Jménem státu plní funkci zřizovatele vyjmenovaná ministerstva.

Registrované církve a náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštního práva zřizovat církevní školy, ostatní právnické osoby nebo fyzické osoby zřizují školy a školská zařízení jako školské právnické osoby nebo jako právnické osoby podle zvláštních právních předpisů, jejichž předmětem činnosti je poskytování vzdělávání nebo školských služeb podle tohoto zákona. Zde jde zejména o některý z typů obchodních společností nebo o obecně prospěšnou společnost.

Nezbytnou podmínkou pro výkon činnosti mateřské školy je zápis do školského

¹⁷⁴ Zejména §8 (zřizovatelé a právní formy mateřských škol), §124 a násl.(školská právnická osoba), §141 a násl.(školský rejstřík), § 160 a násl (financování mateřských škol ze státního rozpočtu)

rejstříku, při němž se postupuje podle § 141 a násl. školského zákona. Žádost o zápis školy do rejstříku škol a školských zařízení pro následující školní rok se podává u krajského úřadu příslušného podle sídla právnické osoby, která bude vykonávat činnost školy, a to do 30. září.

Cílem předškolního vzdělávání je dle ustanovení § 33 školského zákona rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku, podílení se na jeho zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji a na osvojení základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů.¹⁷⁵

Obdobné podmínky platí pro zaměstnavatele, který zřizuje mateřskou školu pro děti svých zaměstnanců. Pokud má takto vytvořené zařízení dostávat dotace ze státního rozpočtu na provoz a mzdy pracovníků, musí být také zapsána v rejstříku škol, vedeném Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Mateřské školy, které v registru nejsou zapsány, si prostředky na svůj provoz musejí opatřit samy a tedy vystačit si s příjmy ze školného. K zápisu do školního rejstříku musí žadatel mimo jiné přiložit kladné závazné stanovisko orgánu ochrany veřejného zdraví a stavebního úřadu dle ustanovení § 147 odst. písm. h) školského zákona, ze kterého vyplývá, že příslušné prostory lze užívat pro navrhovaný účel, včetně údaje o nejvyšším počtu osob, které lze v těchto prostorách vzdělávat nebo jim poskytovat školské služby.¹⁷⁶

Co se týká mateřských škol, které zřizuje stát, kraj, obec nebo svazek obcí, existuje zde možnost osvobození od poplatku pro sociálně slabší rodiny za podmínek stanovených v § 6 vyhlášky č. 14/2005 Sb. o předškolním vzdělávání¹⁷⁷. Problémem je ovšem stále trvající nedostatek volných míst v mateřských školách¹⁷⁸.

Když se podíváme přibližně do poloviny sledovaného období, tj. do let 2007/2008, bylo v České republice 4 808 mateřských škol s 12 698 třídami, ve kterých

¹⁷⁵ Věcný záměr zákona o dětské skupině a změně souvisejících zákonů, http://www.mpsv.cz/files/clanky/13503/zamer_zakona.pdf, s.10-15, 14:20 20.4.2013

¹⁷⁶ Soubor prorodinných opatření – Prorodinný balíček, http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf, 14:30 20.4.2013

¹⁷⁷ (6) Osvobozen od úplaty je

a) zákonný zástupce dítěte, který pobírá opakující se dávku pomoci v hmotné nouzi,
b) zákonný zástupce nezaopatřeného dítěte, pokud tomuto dítěti náleží zvýšení příspěvku na péči,
c) rodič, kterému náleží zvýšení příspěvku na péči z důvodu péče o nezaopatřené dítě, nebo
d) fyzická osoba, která o dítě osobně pečuje a z důvodu péče o toto dítě pobírá dávky pěstounské péče, pokud tuto skutečnost prokáže řediteli mateřské školy

¹⁷⁸ viz.např.aktuálně médií rozebíraná situace - Události České televize ze dne 3.4.2013:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328-udalosti/213411000100403/obsah/253985-nedostatek-mist-v-materskych-skolach/>, 16:30, 8.4.2013

vyučovalo 22 744 učitelek, resp. učitelů a které navštěvovalo 291 194 dětí. Počet mateřských škol se v období 1989/90 a 2007/08 snížil o 2 520, tedy o více než 34 %, počet dětí tyto školy navštěvujících poklesl o 103 970, tj. o 26 %, počet tříd o 3 361, tj. o 21 % a počet učitelek o 9 046, tj. o 28 %. Přestože se jedná o rapidní pokles, nelze ho vnímat pouze negativně jako redukování počtu míst ve školkách na úkor počtu zapsaných dětí. V důsledku prudce se snižující úrovně porodnosti totiž výrazně poklesl od roku 1989 do roku 2007 počet dětí ve věku 3-6 let v populaci, a to o 30 %. Do mateřských škol se nicméně daří umístit stále méně dětí, jejichž rodiče o to požádají. V roce 2007 dosáhnul počet žádostí o přijetí do MŠ, jimž nebylo vyhověno, 13 409, ve srovnání s rokem 2000 se jedná o téměř šestinásobné navýšení.¹⁷⁹

7.2.Soukromá zařízení

Stejně jako u služeb péče o děti do tří let je zde možnost založit soukromou mateřskou školu či obdobně nazývané zařízení dle živnostenského zákona či dle obecných právních předpisů.

Je možné provozovat volnou živnost Mimoškolní výchova a vzdělávání, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti¹⁸⁰. Obsahem živnosti je výchova dětí nad tři roky věku v předškolních zařízeních, výuka v soukromých školách a zařízeních sloužících odbornému vzdělávání, pokud tato nejsou zařazena do rejstříku škol a školských zařízení.

Obsahem živností je i výuka jazyků, výuku hry na hudební nástroj, výtvarného umění (malířství, sochařství, umělecké fotografie a podobně), baletu, uměleckého tance, herectví atd., lze tedy nabízet i kroužky a různé zájmové aktivity.

Pokud je taková mateřská škola čistě soukromým zařízením, které vzniklo na základě živnostenského oprávnění a nepodléhá síti Ministerstva školství ČR, nemá nárok na žádné dotace ani příspěvky tohoto ministerstva. V opačném případě se může zajímat o Program na podporu činnosti občanských sdružení působících v oblasti předškolního, základního, středního a základního uměleckého vzdělávání.

¹⁷⁹ KUCHAROVÁ, V. a kol. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*, VÚPSV, 1.vydání, Praha 2009, s.80

¹⁸⁰ Samostatná příloha č. 4 k nařízení vlády č. 278/2008 Sb. obsahuje seznam Obsahových náplní živností volných podle jednotlivých činností. Třetí část seznamu., bod 72

Zřizovatel je pak povinen se také řídit zákonem č.14/2005 Sb. o předškolním vzdělávání, stravování se řídí vyhláškou č. 107/2005 Sb., o školním stravování¹⁸¹, hygienické požadavky na školky upravuje vyhláška č. 410/2005 Sb. o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých.

Další možností je zřízení mateřského centra či dětské skupiny, jak uvádím v kapitole 6.3, i pro děti do sedmi let věku. Vše záleží na finančních možnostech rodičů, soukromí provozovatelé jsou často ochotni, pokud mají k volné kapacity, přijmout děti téměř jakéhokoli věku.

¹⁸¹ Ze které vyplývá, že mateřská školka nemusí mít vlastní kuchyni, může mít jen tzv. výdejnu (jídlo vydává jídla, která připravuje jiný provozovatel stravovacích služeb)

Závěr

Podpora rodiny s malými dětmi si za posledních přibližně 15 let rozhodně prošla několika změnami. Za pozitivní obzvláště považuji garanci rovných práv všech rodičů a zákaz diskriminace, k němuž jsme se zavázali především prostřednictvím našeho členství v Evropské unii. Ač se mohou zdát některé její předpisy v jiných oblastech příliš svazující, ochrana rodin takový přístup rozhodně vyžaduje.

Na druhou stranu všeobecná rovnost rodičů může způsobovat i nižší sňatečnost, jelikož přílišná podpora manželských párů, oproti nesezdaným rodičům viditelná není. Jedním z mála takových pokusů bylo společné zdanění manželů, které bylo možné využít právě jen manželi, jež měli alespoň jedno dítě žijící s nimi ve společné domácnosti. Druhou motivací k sňatku za účelem získání finančních výhod mohla být ještě daňová sleva na manžela / manželku, který téměř nevydělával. Oba tyto instituty jsou dnes ovšem téměř nedosažitelné – společné zdanění bylo zrušeno úplně, je otázkou, zda sliby levicových stran o jeho navrácení jsou reálné, a sleva na manžela / manželku už od roku 2013 nebude možná například pro většinu živnostníků, což je stále velká skupina občanů.

Co se týká přímého financování rodin, silně se zde projevuje princip solidarity mezi bohatými a chudými, mezi rodinami s dětmi a bezdětnými. Nejviditelnější je to bezpochyby u testovaných dávek státní sociální podpory, které jsou pro rodiny s dětmi, kde pracují oba rodiče jen velmi těžko dosažitelné.

Od roku 2000 také pomoc rodinám různě kolísala, dnes postupně klesá a čím dál více se zákonodárce uchyluje k přechodu od sociálně orientované rodinné politiky k politice mnohem více liberální. To souvisí jak s politickou orientací vlád, tak především s ekonomickou situací, jež je minimálně od roku 2008 spíše nepříznivá.

Levicově zaměřené vlády¹⁸² proklamovaly především úsilí o překonání kritického stavu demografického vývoje, což si slibovaly vysokou finanční podporou. Ať už to byla snaha o poskytování plošného přídatku na děti, příspěvku na školní potřeby pro děti při zápisu do 1. třídy, sociálního příplatku či tendence k návratu k novomanželským půjčkám¹⁸³.

¹⁸² Miloše Zemana, Vladimíra Špidly, Stanislava Grosse i Jiřího Paroubka - tedy léta 1998-2006)

¹⁸³ Vycházím také z programových prohlášení vlád na <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/>, 20:55 21.4.2013

Naproti tomu s nástupem pravicových vlád¹⁸⁴ je vidět snaha o redukci sociálních dávek za účelem oddlužení státu. Panující ODS měla ve svých programových prohlášeních úplně jiné cíle – především vytvořit podmínky pro větší motivování občanů k práci, tj. aby práce za mzdu byla výhodnější než pobírání sociálních dávek. Dosáhnout takového cíle chtěla především snížením finanční podpory například prostřednictvím rušení některých institutů sociálního zabezpečení.

Klesající tendence podpory je zatelná u přídatku na dítě, jak uvádím v kapitole 4.2.3., který byl na počátku 21. století vyšší a dostupnější, než dnes. Dalším typickým případem snižování příjmu rodinám je zrušení sociálního příplatku či výrazné omezení možnosti získat dátku porodného.

Co se týká jedné z nejvýznamnější podpory pro rodinu s malými dětmi, rodičovského příspěvku, měla jsem při zkoumání této problematiky pocit, že zákonodárce „zkoušel“ občany a hledal nevhodnější variantu. Zda je nynější úprava ta nejlepší, se asi ukáže až časem, zdá se být ale na první pohled díky jednotnosti finální částky nejspravedlivější. Určitým negativem je zavedení možnosti získat příspěvek pouze na nejmladší dítě v rodině, což spousta matek, jež plánovala děti velmi brzy po sobě, může považovat za poněkud nešťastné. Na druhou stranu už mají rodiče možnost si přivydělat, aniž by o dátku přišly, což považuji za velmi významný, moderní a pro většinu pracujících lidí důležitý krok.

Pro každou rodinu s malými dětmi je dříve či později nejdůležitější sloučit své zaměstnání s péčí o dítě. V první řadě je zde pomoc pracovněprávního zákonodárství, jež se snaží ochraňovat rodiče malých dětí. Možnosti zkrácených úvazků, přestože je zákon zaměstnavateli často nařizuje, se dají snadno vyřešit propuštěním zaměstnance např. pro nadbytečnost, což je pro mnohé snazší, než nabízet různě upravené úvazky. Bohužel v této oblasti je Česká republika ještě daleko za svými vyspělejšími sousedy, kde je práce na částečné úvazky rodičů malých dětí celkem běžná.

Proto jsou u nás tradičně nejvíce využívány různé služby, které nabízejí péči o malé děti. Možností je zde na první pohled hodně – jesle či mateřské školy zřizované státním aparátem na straně jedné a zařízení poskytovaná soukromými fyzickými či právníckými osobami na straně druhé. Problémem je ovšem dostupnost takovýchto institucí, jelikož v současnosti je spousta z nich přeplněna díky dětem obzvláště

¹⁸⁴ Mirka Topolánka a nynějšího předsedy vlády Petra Nečase, úřednická vláda Jana Fishera do sociálních dávek významně nezasahovala

plodných ročníků a samozřejmě finanční náročnosti. I zde má alespoň sociálně slabší rodina možnost být osvobozena od poplatků.

Celkově je vidět, že státní pomoc rodin s malými dětmi je zaměřena především proti sociálnímu vyloučení nemajetných rodin, než na podporu natality tzv. střední vrstvy. Rodiny s vyššími příjmy samozřejmě do dávkového systému často zařazeni nejsou, jejich prioritami je ovšem dostupnost služeb a sloučení práce s rodinou, což jsou oblasti, které se postupně vyvíjejí, myslím, že dobrým směrem a poptávka po této pomoci bude brzy maximálně uspokojena.

Domnívám se ale, že k finančně slabším rodinám je stát stále velmi štědrý – umožňuje jim získat dávku porodního, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, přídavek na dítě či odpustit poplatky v zařízeních předškolní péče. Během několika let, například po dobu pobírání rodičovského příspěvku se pak částka všech dávek může snadno přiblížit k 300 000 - 400 000 Kč. To samozřejmě vede ke zneužívání systému sociálního zabezpečení a demotivuje dospělé ze sociálně slabých rodin k práci, jelikož se jim často jednoduše „nevyplatí pracovat“.

Rodinná politika tedy ve 21. století svým směřováním zatím nejvíce poškozuje středněpříjmové rodiny, které buď o dávky postupně přicházejí, jelikož na ně většinou těsně nedosáhnou nebo jsou jim snižovány. Zda se situace srovná a některé z budoucích vlád se podaří nastavit systém sociální spravedlnosti, k níž by měla asi cílit, je jen těžko odhadnutelné.

Seznam zkratek

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

ČSSZ – Česká správa sociálního zabezpečení

ČSÚ – Český statistický úřad

EU – Evropská unie

ObčZ – zákon č.40/1964 Sb., občanský zákoník

ODS – Občanská demokratická strana

OSSZ - orgán okresní správy sociálního zabezpečení

OSVČ – osoba samostatně výdělečně činná

PPM – peněžitá pomoc v mateřství

MOP – Mezinárodní organizace práce

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

NOZ – občanský zákoník č. 89/2012 Sb. (nový občanský zákoník)

Sb. – Sbírka zákonů

Sb.m.s. –Sbírka mezinárodních smluv

VÚPSV – Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

ZSSP – zákon č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Použitá literatura

Knižní publikace:

ARNOLDOVÁ, A. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení: 1. část*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2004, 375 s. ISBN 80-24607-28X

BŘESKÁ, N., BURDOVÁ, E., VRÁNOVÁ, L.. *Státní sociální podpora*. 14. aktualizované a doplněné vydání. Olomouc: Nakladatelství ANAG, 2012, 223 s., ISBN 978-80-7263-739-3

BĚLINA, M. a kol. *Pracovní právo*. 5. doplněné a podstatně přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, 640 s., ISBN 978-80-7400-405-6

HRUŠÁKOVÁ, M.a kol. *Zákon o rodině*, 4. vydání. Praha: 2009, 586 s. ISBN 978-80-7400-061-4

CHVÁTALOVÁ,I. et al., *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, 290 s. ISBN 978-80-7380-374-2

KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007, 176 s. ISBN 978-80-7179-620-6

KOTOUS, J., MUNKOVÁ, G., PEŘINA, P. *Úvod do sociální politiky*, 3.vydání, Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko v nakl.VODNÁŘ, 2003, 106 s., ISBN 80-85889-50-1

KREBS,V., PRŮŠA,L. *Státní sociální podpora*, 1.vydání, Grada, Praha, 2002, 136s., ISBN: 80-247-0065-4

SIROVÁTKA, T. a kol., *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*, Masarykova univerzita v Brně, 2000, 236 s., ISBN 80-210-2307-4

SLANÝ, A., KREBS, V. a kol., *Sociální ochrana a důchodový systém*, 1. vyd. Brno: Olprint, 2004, 71 s., ISBN 80-210-3390-8

TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ,K. *Sociální právo Evropské unie*, 1.vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 284 s. ISBN 80-7179-831-2

TRÖSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha : C. H. Beck, 2010, 420s. ISBN 978-80-7400-322-6

ŽENÍŠKOVÁ, M.,PŘIB, J. *Zákon o nemocenském pojištění s komentářem a příklady od 1.1.2013 s komentářem a příklady*, 6.vydání, Olomouc, Anag, 2013, 279 s., ISBN 978-80-7263-799-7

Elektronické zdroje:

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí – Publikace, Studie: www.vupsv.cz

KUCHAŘOVÁ, V., SVOBODOVÁ, K. *Sít' zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*, VÚPSV, v.v.i., Praha 2006, 57 s. ISBN: 80-87007-51-4

KUCHAŘOVÁ, V. a kol. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*, VÚPSV, v.v.i., 1. vydání, Praha 2009, 214 s. ISBN: 978-80-7416-041-7

HÖHNE, S. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*, VÚPSV, v.v.i., Praha, 2008, 63 s. ISBN: 978-80-87007-93-8

HABERLOVÁ, V., KYZLINKOVÁ, R. *Rodinné potřeby zaměstnanců*, VÚPSV, v.v.i., 1. vydání, Praha 2009, 61 s., ISBN 978-80-7416-053-0

Dostupné z:

<http://www.vupsv.cz/index.php?p=publications&site=default&kateg=vupsv&pracovnik=vse&klasif=2&rok=vse>

Jesle - http://www.vupsv.cz/index.php?p=cze_2a&site=default

Web Ministerstva práce a sociálních věcí: www.mpsv.cz

KOTRUSOVÁ, M.: *Flexibilita v zaměstnání jako nástroj větší harmonizace rodinných a profesních rolí v ČR* (se zaměřením na částečné úvazky), příspěvek z konference „Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je ČR státem přátelským k rodině?“ konané ve dnech 28. – 29. 11. 2006

Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4013>

Nemocenské pojištění v roce 2013, <http://www.mpsv.cz/cs/7#vdnp>

Informace pro občany: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane>

MPSV 2005, *Koncepce rodinné politiky*,

http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

Článek MPSV: *Na částečný úvazek pracuje v ČR jen 6 % lidí* (Právo),

<http://www.mpsv.cz/cs/9225>

Odbor 21: *Slučitelnost profesních a rodinných rolí* - <http://www.mpsv.cz/cs/14472>

Článek MPSV: *Soubor prorodinných opatření – Prorodinný balíček*,

http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf

MPSV, *Životní a existenční minimum:* <http://www.mpsv.cz/cs/11852>

Noviny MPSV: Průvodce změnami sociálního systému od 1. ledna 2008. Státní sociální podpora – Rodičovský příspěvek. *Práce a sociální politika*. 2007, roč. 4, č. 12, dostupné na: <http://sssfno.cz/soubory/dokumenty/pruvodce-zmenami-socialniho-systemu-od-1-1-2008.pdf>

Webové stránky České správy sociálního zabezpečení:

Účast na pojištění <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/ucast-na-pojisteni/>

Dávky <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/davky/>

Web vlády ČR – programová prohlášení minulých vlád:

<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/>

Programové prohlášení vlády Vladimíra Špidly ze srpna 2002

http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vladimir-spidla/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf

Programové prohlášení vlády Stanislava Grosse ze srpna 2004,

http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/stanislav-gross/Programove-prohlaseni-vlady-Ceske-republiky_1.pdf

Programové prohlášení vlády Miroslava Topolánka ze září 2006,

http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/mirek-topolanek-1/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf

Údaje Českého statistického úřadu:

Statistiky sňatečnosti - <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>

Statistiky rozvodovosti - <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

Sladování pracovního a rodinného života v České republice -

http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/sladowani_pracovniho_a_rodinneho_zivota_v_cr20110602

Údaje o průměrné mzdě - http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pmz_cr

Web Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky:

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=3&ct=840&ct1=0>

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=315&CT1=0,,>

Ostatní zdroje:

SAGIT, nakladatelství právnické literatury, *Redukční hranice v nemocenském pojištění:*

http://www.sagit.cz/pages/lexikonheslatxt.asp?cd=154&typ=r&levelid=sz_425.htm ,

Informace o konkrétních zařízeních – weby předškolních zařízení:

<http://www.cpapraha.cz/index.php> , <http://www.projesle.cz/ceny-nasich-sluzeb/>,

<http://www.malickov-jesle.cz/index.php/cenik>

<http://www.materska-centra.cz/sit-mc-v-cr/co-jsou-mc/>

Síť zdravotnických zařízení 2011. ÚZIS ČR <http://www.uzis.cz/katalog/zdravotnicka-statistika/sit-zdravotnickych-zarizeni>

Mediální články:

Zpravodajství ČT 24 z 18.3.2013: *ČSSD se chystá opět zavést společné zdanění*

manželů <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/219350-cssd-se-chysta-opet-zavest-spolecne-zdaneni-manzelu/>

Události České televize ze dne 3.4.2013:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328->

[udalosti/213411000100403/obsah/253985-nedostatek-mist-v-materskych-skolach/](http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328-udalosti/213411000100403/obsah/253985-nedostatek-mist-v-materskych-skolach/)

Právní předpisy (vnitrostátní, evropské, mezinárodní):

Císařský patent č. 946/1811 ř. z., Všeobecný zákoník občanský

Listina základních práv EU (2007/C 303/01)

Nařízení vlády č. 278/2008 Sb., ze dne 23. července 2008. o obsahových náplních jednotlivých živností.

Příloha č. 4 k nařízení vlády č. 278/2008 Sb.

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č.461/1991 Sb., o sjednání Úmluvy MOP o minimálních normách sociálního zabezpečení (č. 102)

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 14/2000 Sb. m. s., Evropská sociální charta

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 90/2001 Sb.m.s., Evropský zákoník sociálního zabezpečení

Směrnice Rady 96/34/ES, o rámcové dohodě o rodičovské dovolené uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a EKOS

Směrnice Rady 2010/18/EU, kterou se provádí revidovaná rámcová dohoda o rodičovské dovolené uzavřená mezi organizacemi BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP a EKOS

Zákon č. 76/1952 Sb. o dani ze mzdy

Zákon č. 206/1990 Sb. o státním vyrovnávacím příspěvku

Zákon č. 463/1991 Sb. o životním minimu

Zákon č. 482/1991 Sb. o sociální potřebnosti

Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

Zákon č. 589/1992 o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Zákon č. 271/2001 Sb, kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Zákon č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění

Zákon č. 262/2006 Sb. zákoník práce

Zákon č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí

Věcný záměr zákona o dětské skupině a změně souvisejících zákonů,

http://www.mpsv.cz/files/clanky/13503/zamer_zakona.pdf

Judikatura:

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. ledna 2001, sp. zn. 29 Cdo 228/2000, publikováno na www.nsoud.cz

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. června 2007, sp. zn. 21 Cdo 612/2006 , publikováno na www.nsoud.cz

Nález Ústavního soudu ze dne 7. ledna 2009, sp. zn., I. ÚS 2477/08, publikováno na nalus.usoud.cz

Abstrakt v českém jazyce:

Podpora rodin s dětmi do 7 let ve 21. století v ČR

Tématem práce je shrnout problematiku podporu rodin s dětmi do sedmi let ve 21. století v České republice. Cílem je sumarizovat možnosti státní i soukromé. Jelikož rodina, především tedy společenství rodičů a jejich dětí, má nezastupitelný význam pro celou společnost, je zajímavé, nakolik se její podpora v posledních letech měnila.

V souvislosti se vstupem do nového tisíciletí očekávala spousta lidí v naší zemi, navíc ve spojení s více než desetiletým odstupem od tzv. sametové revoluce, nějaký zlom, vývoj. Během posledních třinácti let se skutečně stalo dost podstatných událostí, ať už to byl vstup do Evropské unie či zásah tzv. celosvětové finanční krize (díky níž se stala sociální solidarita více než nutnou). Za celé období se zde vystříдалo celkem osm vlád dvou politických stran a jedna úřednická vláda. Levice vystřídala pravici, vlivy jednotlivých politických názorů byly různě silné. Je jasné, že směr uvažování zákonodárců působí na společnost jako celek a naopak.

Práce je rozčleněna do sedmi kapitol. První obsahuje právní základy podpory rodin, ať už na úrovni vnitrostátní, evropské či mezinárodní.

Druhá kapitola uvádí možnosti podpor rodin s malými dětmi a historický exkurs. Je nutné krátce vysvětlit, z jakých kořenů zákonodárce vycházel, co jej motivovalo k dnešní podobě rodinné politiky v České republice.

Další části už se věnují konkrétním opatřením, která se týkají rodin s dětmi do sedmi let. Nejprve se zaměřují na daňovou problematiku, tedy pomoc skrze nepřímé financování rodin.

Čtvrtá kapitola je nejrozsáhlejší, představuje asi nejdůležitější státní nástroj podpory rodin – přímé financování skrz systém sociálního zabezpečení. Dávkový i pojišťovací systém patří tradičně k nejvíce využívané pomoci.

Neméně důležitou oblastí je sloučení rodičovství se zaměstnáním, které je probíráno v kapitole páté. Různé možnosti pracovního práva mohou významně ovlivnit rozhodování rodičů, zda a kolik dětí si mohou dovolit. Výrazně se zde také projevuje vliv soukromého sektoru – zaměstnavatelů, na jejichž ochotě a spolupráci často záleží.

Šestá a sedmá část sledují služby péče o děti. Jsou rozděleny podle toho, jak jsou sami často koncipovány, tedy dle věku dětí – do tří let a do sedmi let. Jsou zde zmiňovány instituce zřizované státem, obcemi apod. (jesle, mateřské školy) i čistě soukromoprávní organizace (mateřská centra, soukromé školky).

Klíčová slova: rodina, rodinná politika, sociální zabezpečení

Abstract:

The support of families with children till the age of seven in the 21st century in the Czech Republic

The topic of the thesis is the support of families with children till the age of seven in the 21st century in the Czech Republic. The main objective is to summarize the possibilities of state and private sector. Because the family, especially the association among parents and their children, has an irreplaceable importance for all the society. It is interesting how much has the support changed in the recent years.

Considering the fact that the society has entered a new millennium, a lot of people were expecting, with more than ten years after the Velvet Revolution, some reversal, or an evolution.

During the last thirteen years, there happened many very important events, such as the accession to the European Union or the intervention of the so-called global financial crisis (thanks to which the social solidarity has become more than necessary). Over the whole period, eight governments of two political parties and one caretaker government had been changed in the Czech Republic. The left replaced the right, the impact of individual political views was of a different power. It is clear that the direction of legislators' thinking affects the society and vice versa.

The thesis is divided into seven chapters.

The first includes the legal basis of family support, the national, the European and the international one as well.

The second part contains an introduction to the possibilities for family support and its historical excursus. It is necessary to briefly explain the basis the legislator came out, what motivated him to set up the current form of family policy in the Czech Republic.

In the next parts, the author shows the concrete arrangements that are related to the families with children till the age of seven. The focus is put initially to tax issues, which means helping to the families through indirect funding.

The fourth chapter presents the largest and probably the most important tool of state family support – the direct funding through the social security system.

Benefits or insurance system are traditionally the most employed to help.

Another important area is the combination of parenthood with employment, what is discussed in chapter five. Various possibilities of labour law can significantly influence the parents' decision - whether they can have children and if so, how many. Substantially, the influence of private sector is shown – employers, on whose willingness and cooperation often depends.

The sixth and the seventh parts monitor the child care services. They are divided according to how they are often designed – meaning the children's age: from three to seven years. There is referred to the institutions set up by the state, municipalities, etc. (nurseries, kindergartens) and strictly private organizations (parent centres, private nurseries).

Keywords: family policy, family support, social security